

Поводом стодесете годишњице рођења (1900-2010)

Софија Ристић Народни херој
И
Радојица Ристић

Приредио

Драгослав Б. Димитријевић Бели

**Поводом стодесетогодишњице рођења Софије
Ристић (1900-2010)**

С о ф и ј а Р и с т и ћ ,

Народни херој

и

Р а д о ј и ц а Р и с т и ћ

Из Манојловаца под Рудником

Београд 2010

Приредио
Драгослав Б.Димитријевић Бели

Софија Ристић, Народни херој
и

Радојица Ристић

Ауторско издање

Уредник Драгослав Б.Димитријевић

Лектор

Трифун Тодоровић

Корице
Југослава Кљакић - Донић

Коректура , графичка обрада
и штампа

Ведес, Београд
Љешка 57

Тираж

300 примерака

Уводна напомена

У спомен и славу Софији Ристић Народном хероју и њеном мужу Радојци, родитељима петоро деце, у селу Манојловцима под планином Рудник, које су, као истакнуте партизанске сараднике, а угледне, ноштоване и имућне, за време Народноослободилачког рата, убили Равногорски четници Драже Михаиловића, носећена је ова књига.

Аутор

ДР Миролџбу ВАСИЋУ, историчару

Поштовани,

У вези нашег јучерашњег разговора у Субнор-у , достављам ти мој текст о Радојици и Софији Ристић Народном хероју са жељом да и ти као историчар и Шумадинац из Груже, напишеш неколико речи о овој нашој шумадијској хероини и њеном мужу Радојици, које су због ножртованог учеића у Народнослободилачкој борби у Југославији, убили Равногорски четници Драже Михаиловића.

Срдачно,

Драгослав Димитријевић Бели, с.р.

Београд, 14.маја 2010.године

Уместо предговора

Драги Бели,

Поприлично ме боле леђа, ваљда ишијас, али рука ме служи, зато унапред опрости на „рукопису“, ја пишем, а то није баш „лако“ - на коленима.

Опрости ми што ћу те разочарати, нећу, не могу испунити твоју жељу, захтев да нешто напишем о СОФИЈИ и Радојици, речи, знаш ти то добро, понекад су преуске, немоћне да изразе што се од нас очекује...

Ипак, изнећу неколико спознајних утисака о овом твом тексту, и то за своју „душу“; изнедрио си есеј, који ме је, а ја нисам баш мека душа, у неколико наврата док сам га читао- малко расплакао...

Текст је изванредан, пун лирике и трагике, историјско штиво, убојито, аутентично, убедљиво сведочанство о једном времену, људима, о главним јунацима, Софији и Радојици Ристић, посебно...

Кроз читаву своју историју Српски народ се, како то народна песма каже, борио „за крст часни и слободу златну“, посебно у последња два века, од Крађођевог устанка до срамне НАТО агресије У оба светска рата, који су најкрупнији догађаји у досадашњој историји, он је остваривао филозофску, етичку поруку великог Његоша - „Нека буде борба непрестана, нека буде што бити не може...”

Софија и Радојица Ристић из славне Шумадије обични, радни а поносити сељаци, да ли су свој највећи могући допгинос у борби за слободу у народноослободилачком рату у Србији 1941-1945.године, који је због свог народноослободилачког, антифашистичког и револуционарног карактера био посебно тежак, крвав, био значајна нова појава у поробљеној Србији, који је због свог

карактера и резултата разбио неке постојеће каноне и митове и постао узор за друге антиколонијалне ратове и револуције и увео народе Југославије, Српски народ који је поднео највеће жртве у њему, у светску историју....

Софија и Радојица из села Манојловаца, код Тополе, неуморни радници, добри родитељи петоро деце, били су уважавани, срећни, остваривали су стару мудру поруку - „све што немаш позајми од себе самога“. Волели су рад, своје земљаке, своју поноситу Шумадију, надали се још бољој будућности, а када су Јахачи апокалипсе у пролеће 1941. дојездили и у њихов завичај, када су нашли сараднике, помагаче (недићевце, љотићевце, четнике К.Пећанца и Д. Михаиловића), они су стали на страну Народноослободилачког покрета, помагали, борили се колико су могли и умели ризикујући своје животе, против зла, за слободу, за људскост. То их је сгало живота и даривало им вечност...

Софија је као самосвесна и јака личност и после убиства супруга Радојице од стране четника, иако су је саветовали да се пасивизир[^], наставила да активн о помаже НОП (чува, негује рањене партизане и сл.) а када су је ухагтсили, тукли, злостављали, и када су је убили, показала је пркос, неустрашивост, снагу, испољила, доживела те тренутке у животу када немамо ништа а ипак када постоји и имамо све, када је човек јачи од смрти.

Софија и Радојица су својим животима, радом, храброшћу, жртвовањем, сталношћу, показали зашто је НОП - победио и какав је био четнички покрет Драже Михаиловића, те тзв Југословенске војске у отаџбини која се јуначила само над немоћним народом, појединцима, борцима за слободу посебно.

Софија Ристић та обична а велика , у најбољим годинама шумадијска сељанка је својим животом, поступила, и не знајући ни за какву идеологију

оживотворила став да је најважнији човеков циљ да подиже смисао и вредност живота који тако мало вреди, у рату посебно, а ипак ништа није вредно живота, да људи треба да буду солидарни, добри, да брину о другима, да се жртвују за опште, људско добро. Она је успела да сачува, по најскупљу животну цену свој људски интегритет, као што је до свог трагичног херојског краја, заједно са супругом у љубави рађала (петоро) и подизала децу, и удахњивала им смисао и вредност живота...

Иако Софија сигурно није знала Његошеве стихове, завет, захтев- „ал" тирјанству стати ногом за врат то је људска дужност најсветија", она је, колико је то могла, бескомпромисно угрожавајући своје најмилије, децу, то чинила, због чега су је четнички злотвори „храбро" убили превиђајући Песников стих, поруку - „Слободо и када сузе и крв лијеш ти певаш"

Брачни пар Ристић је својим животима, жртвовањем и смрћу показао најпозитивнија својства српског народа. Они заслужују поштовање, захвалност, незаборав.

Људско биствовање, живот и смрт Софије и Радојице треба забележити, сачувати јер такав историјски спис убедљиво потврђује оцену мудрог Цицерона, стару 2000 година - „Историја је сведок времена, живот успомена, весник давнина, светлост истине, учитељица живота"...

Текст који је сачинио Д. Димитријевић Бели личи на буквар родољубља, он релативизира време и простор и гтршлост дочарава као садашњост, он је пун запитаности над људским постојањем и жртвовањем, он отвара дијалог са прошлшћу и садашњошћу, утолико пре што се из идеолошких, антикомунистичких разлога недавна, славна прошлост злонамерно погрешно тумачи и описује.

Поменути текст, а њега треба објавити, је поема о Софији, о честитости, хрбрости, слободарству, и доказ да

су мудри Латини били управу са својом поруком.-"Речи лете, записано остаје".

Др Мирољуб Васић
Београд, Субота 15. мај 2010. године

П.С.

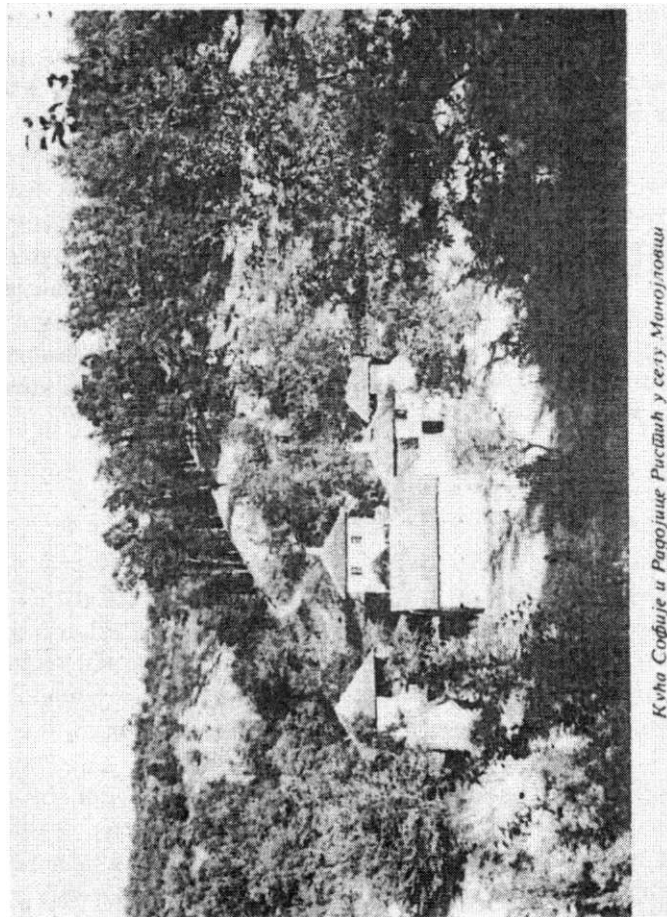
Опрости што сам, можда, изневерио твоје очекивање али сам „одужио" себи дуг јер твој текст ме узбудио, уморио, обогатио.

Васа или Кмет Гружански
Београд
Субота 15. мај 2010. године

Софија и Радојица Ристић

Софија и Радојица Ристић

Кућа Софије и Радојице Ристић у селу Манојловци

Кућа Софије и Радојице Ристић у селу Манојловци

Село Манојловци се налази на северним падинама планине Рудник и у долини горњег тока реке Јасенице који су опевани и у песми: "Ој Руднице ти планино стара, из тебе се Јасеница ствара, од вас двоје ништа лепше није, ви сте понос целе Шумадије". Кроз Манојловце пролази пут који од Тополе иде за варошицу Рудник и недалеко од ње избија на магистралу Београд - Љиг - Горњи Милановац - Чачак.

Угледна породица.-Када је одслужио војни рок, октобра 1922.године Радојица се оженио Софијом Ђатић из оближњег села Маслошева. Живели су у љубави и слози, били су веома вредни и успешно су водили сеоско домаћинство средњег имовног стања. Софија је била веселе гтрироде и добре нарави." Лепо је певала, а најомиљенија јој је песма била „Гором језде кићени сватови..!". Рубље је лети прала на оближњем потоку Калуђерац, десној притоци Јасенице, па су неке жене долазиле да перу рубље када и Софија да би је слушали како пева. И Софија и Радојица уживали су велики углед у селу.У сретном браку добили су сина Слободана, ћерку Радмилу Раду, па сина који је после порођаја убрзо умро, затим сина Ђорђа, ћерку Милену Лену и најмлађе дете сина Милорада Микицу рођеног 1936.године. Када му је 1928.године умро отац Леса, Радојица је постао глава гтородице.

Радојица опозиционар.-Од средине тридесетих година прошлог века Радојица је одлазио у суседио село Јарменовци у коме је била општина и кафане где су политичке странке одржавале зборове.

Године 1935, у Јарменовцима је одржан велики предизборни скуп на коме су говорили прваци Удружене опозиције. Маса света из целе Горње Јаснице и Качера

беше се окупило у црквеној порти. Радикали су се успротивили окупљању „безбожника“ пред црквом. Тражили су помоћ полиције, али власти нису интервенисале. Опозиционари су говорили о нарастајућој опасности од фашизма, оптужујући фашисте да су организовали убиство Краља Александра, да кују завере против Југославије, да хоће да је разбију и поробе. Величали су Совјетски Савез и тврдили да ће Југославија моћи да опстане ако ступи у савез са Русијом. Критиковали су владу, и њену спољну и унутрашњу политику, а посебно њену политику према селу која је довела до осиромашења сељака и изазвала незадовољство сељачких маса. Узвикивали су да је Југославија сељачка земља, да мање од једне петине становништва земље живи у градовима, а да је будућност Југославије у стварању чврстог савеза радника и сељака.

Овај збор је за Радојицу био животна прекретица. Схватио је да не може да остане по страни политичког живота и да се треба борити.

На следећим политичким скуповима Радојица учествује али као опозиционар у жељи да се побољша положај сељака, због чега је био и хапшен и затваран од жандарма.

АПРИЛСКИ РАТ И ОКУПАЦИЈА

Радојица Ристић у априлском рату 1941, - био је у Другој армији у околини Марибора у Словенији. Иако нису видели Немце његова се јединица распала и он је са око петнаестак Србијанаца и командиром чете преко Хрватске, где су имали два сукоба са неким оружаним групама, и преко Босне дошао у Србију и вратио се својој кући у Манојоловце.

Немци су заузели Тополу 12.априла.-Корпуси немачке 12.армије под командом фелдмаршала Листа који су се

налазили у Бугарској, прешли су југословенско-бугарску границу 6.априла ујутру.

Прва оклопна група, 12.армије, којом је командовао генерал-пуковник Едвард фон Клајст је прешла у напад 6.априла у 5,30 часова. Њен Н.корпус под командом генерал-лајтанта пешадије Густава фон Витерхајма чији су састав сачињавали П.оклопна дивизија, 5.оклопна дивизија, 294. пешадијска дивизија и, 4.брдска дивизија, и који је представљао главну снагу ове групације, наступао је правцем Пирог - Ниш - Ћуприја - Плана - Топола - Младеновац - Београд. Једанаеста оклопна дивизија је, после вишечасовне борбе и уз губитке код Тополе 11 .априла скршила отпор делова Сремске, Унске ,Дунавске и Коњичке дивизије Југословенске војске и заузела Тополу, 12.Младеновац а 13.априла ушла у Београд. Осамнаестог априла у Београду, у згради Чехословачке амбасадe, представници југословенске Врховне команде и владе подписали су пред немачким генерал-пуковником Максимилијаном Вајксом, командантом 2.армије, безусловну капитулацију.Немци су заробили 254.000 војника и официра и углавном запленили југословенско наоружање

Од 15.априла на простор Крагујевац - Паланка. - Младеновац - Аранђеловац -Топола почеле су да пристижу јединице 294, немачке пешадијске дивизије, а 24. априла у Тополу је стигао командант ове дивизије генерал-мајор Егелзер.

Двеста деведесет четврту дивизију, 8.јуна 1941.године сменила је немачка посадна 714.дивизија којом је командовао генерал-мајор Фридрих фон Штал.

Окупација, окупатор и његови сарадници.-Брз пораз у краткотрајном Априлском рату, капитулација југословенске војске, окупација земље и смештај немачких окупационих посадних трупа не само у Београду и

Крагујевциу већ и у Тополи и Аранђеловцу изненадило је, збунило и огорчило становништво, а нарочито старе ратнике. Убрзо су обновили рад жандармерија, општине, срезови и бановине, а после појаве партизана немачке слуге Недић и Љотић, формирали су, уз помоћ Немаца, и своју војску за борбу противу партизана. Њима се придружио и војвода Коста Пећанац са својим четницима. У околини Рудника су се појавили четници Драже Михаиловића који су током 1942 и 1943 формирали своју организацију и у Манојловцима.

КПЈ ОРГАНИЗУЈЕ БОРБУ ПРОТИВ ОКУПАТОРА

Први шумедијски народноослободилачки партизански одред, формиран од стране Окружног комитета КПЈ за Аранђеловац у Копљарима 28.јуна 1941.године, током лега и јесени 1941.године, дејствовао је и у околини Манојловаца, а долазио је и у село. Радојица је повремено виђао мање групе партизана. Када су партизани ослободили варошицу Рудник, у коме се тада налазио и Радојица, он је видео партизане 3.батаљона партизанског одреда и њиховог команданта Милорада Лабудовића Лабуда који ће му касније повремено долазити у кућу. Када се новембра 1941.године Први шумедијски одред делом повукао у Санцак и после ушао у састав Прве и Друге пролетерске бригаде, а делом био разбијен и расуо се по терену, многи партизани су ухваћени од недићеваца и Немаца, затворени у Аранђеловцу, Тополи и Крагујевцу, а многи су и стрељани. Поводом окупаторско-квислиншког терора, у лето 1942, на арију песме „Вардар реко, што Скопље умиваш“, коју је чуо док је био у аранђеловачком затвору да је певају љотићевци, Слободан Крстић Уча из Јарменоваца, саставио је текст песме: *„Јасенице што Рудник умиваш, да ли ти још о слободи сиваш. Сећаш ли се оних славних дана, кад је овде било*

партизана, а кад они Босну одоше, слуге швапске терор заведоше, Бију хапсе све најбоље људе и Немцима дају да има суде...". (У селу Јарменовци, под Рудником, налази се чесма са мермерном плочом на којој су уклесани наведени стихови).

У време када више није било одреда командант бившег 3.батаљона Милорад Лабудовић Лабуд је, за свој илегални боравак изабрао село Пласковац, недалеко од Тополе, одакле му је била родом жена која је била у родбинским везама са Добросавом Росићем Сингером, сиромашним фотографом из Манојловаца. Сингер је током зиме обилазио Лабуда кога је познавао од пре рата.

После обнављања Првог шумадијског одреда „Милан Благојевић“ маја 1942. године за његовог команданта постављен је Милорад Лабудовић Лабуд, који је повремено са начелником штаба одреда Илијом Јовановићем Лалом и политичким комесаром Миланом Дракулићем Стојаном долазио код Сингера у Манојловце где су држани састанци Штаба и прављени планови акција одреда. Они су добили задатак од команданта Главног штаба партизанских одреда Србије Радивоја Јовановића Брадоње да на терену нађу неколико кућа где би била повремено седишта и Главног штаба Србије и штаба Првог шумадијског одреда. Манојловци због свог географског положаја било је погодно село где би требало имати једну кућу за штабске потребе и тражили су од Сингера да такву кућу нађе у овом месту.

РАДОЈИЦА И СОФИЈА РИСТИЋ У НОП-У СРБИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ

Развој народнослободилачке борбе захтевао је и већу помоћ партизанима од стране народа, односно њихово учешће у народнослободилачком покрету, без чије

помоћи није било могуће водити борбу против окупатора и њихових помагача.

Кућа Радојице и Софије Ристић - повремено седиште Главног штаба партизанских одреда Србије и штаба Првог шумадњског партизанског одреда и пункт за везу између Окружних комитета КПЈ Крагујевац и Чачак.-Како је Сингер био сиромашан, са малом кућом, и он је сматрао да за штабске потребе треба наћи подесније место. После неколико дана Сингер је предложио ЈТабуду да разговара са Радојицом Ристићем, са образложењем да је он имућан сељак и имао је више зграда и једна је могла служити за штабске потребе, да је Радојица је био угледан сељак у Манојловцима, а пре рата је био опозиционар, чврстог је карактера, поштен, одлучан, храбар, а мрзи окупатора и његове слуге. Таква је и његова жена Софија, а обоје су из породица које су од Првог српског устанка давале устанике и ратнике, а обоје су сматрали да је код Срба борба за слободу изнад свега.

Крајем октобра ЈТабуд и Лала су разговарали с Радојицом и он им је рекао да има петоро деце и да ће прво разговарати са својом женом Софијом па ће им јавити. Почетком новембра 1942. Лабуд је послао одредског курира Васкета коме је Радојица казао да прихвата сарадњу и да другови одмах могу да долазе код њега. Средином новембра код Радојице су дошли Лабуд, Лала и Стојан Дракулић Стојан. Радојица и Софија су их срдечно примили и они су код њих остали неколико дана. Радојица им је за потребе штаба ставио на расположење стару кућу са оцаклијом у којој је одмах ископана земуница. Упознао их је да су он и Софија разговарали и са њиховим најстаријим сином Слободаном и ћерком Радмилом Радом што су и они прихватили. Тако је кућа Радојице и Софије Ристић постала једно од седишта Главног штаба НОП одреда Србије и штаба Првог

шумадијског НО партизанског одреда „Милан Благојевић”. У њу су долазили командант Главног штаба Србије Радивоје Јовановић Брадоња и други чланови штаба, као и чланови штаба Првог шумадијског одреда. На састанцима штабова разматрана је партизанска активност и прављени планови за нове акције.

Кућа Радојице Ристића постала је и пункт за везу између Окружних комитета КПЈ за Округе крагујевачки и чачански, где су долазили њихови курири и доносили пошту.

Убрзо је Милан Дракулић Стојан постао секретар среског комитета за срез качерски у коме су се налазили и Манојловци па је чешће долазио и у ово село и у кућу Радојице у Софије Ристић. Уз помоћ Радојице и Софије Стојан је повећао број сарадника у селу, формирао илегални народноослободилачки одбор и од омладинаца и омладинки актив Савеза комунистичке омладине Југославије, чији је први секретар био Радојичин син Слободан. Тако су Манојловци постали јако партизанско упориште.

Земунце - „болнице” на Репишту.

Почетком априла 1943. Ваљевски одред и Рудничка чета Првог шумадијског одреда, на више места, водили су тешке дводневне борбе са љотићевцима, и носећи тешког рањеника дошли су у шуму Репиште на северним падинама Рудника изнад Манојловаца. Обавештен о њиховом доласку Милан Дракулић Стојан је дошао у логор где га је командант Ваљевског одреда Миша Дудић обавестио да ће му оставити на носилина тешког рањеника Бранка Ковачевића - Жику Морнара и партизана Милана Црног који ће га чувати.

Дракулић је био љут што се земунце нису копале још крајем прошле године када је у вези тога Покрајински Комитет КПЈ за Србију слао директиве. Али од љутње није

било помоћи. Дракулић је отишао кући код Радојице и Софије. Замолио их је да му дају алат: будак, лопату и секиру, Није рекао зашто му то треба, па се вратио у шуму рањенику на носилима. Милан Црни је чврсто спавао, а рањеник Жика Морнар, **потоњи** народни **херој**, је био будан. Кад је видео Стојана са алатом почео је да виче:

„Шта си то наумио лешинару, да ме сахраниш живога, не дам сеја, бре, јахоћуда живим!”

„Не лудуј”, осмехивао се Стојан, „нисам дошао да ти копам гроб, већ земуницу”.

Пружио му је флашу с млеком коју је послала Софија. Жика је само окусио млеко. Био је и даље неверљив.

Стојан Дракулић је пробудио Црног. Заједно су тражили погодно место за земуницу. Одлучили су се за косу Репиште, густо пошумљену и тешко приступачну. Преко ње није водила ниједна стаза. Почели су да копају. Земља је била тврда и каменита. Милан Црни био је уморан и гладан и није могао да копа, а Дракулић је био снажан и сит, али није био вичан копању. Брзо је добио и жуљеве. Закључили су да сами неће моћи да ископају земуницу. Одлучили су да траже помоћ у селу. Већ је било свануло. Јутро је обећавало леп и сунчан дан. Склонили су Жики у хлад и пресвукли га. На грудима је имао три ране, меци су пробали грудни кош, на ногама је било осам рана.

„Па ти си друже сав изрешетан”, - чудило се Стојан.

„Изрешетан, али жив, и живећу”, - одговорио је Жика самоуверено.

Ништа нису имали, чак ни воде. Црни је остао крај Жике, а Стојан је пошао у село да од Софије узме јод и завоје. Када је изашао на колски пут, угледао је човека који је ишао према Репишту, а повремено је звиждао, као да је неком слао сигнале. Стојан се склонио с пута и чекао. Ускоро је препознао Добросава Росића Франкештајна. На

леђима је носио торбу, а на рамеиу секиру. Стојан је изашао пред њега.

„Где си се упутио тако рано?, -упитао је Стојан.

„Видео сам кад си, од Радојичине куће, отишао према планини, а касније сам питао Радојицу шта је с тобом. Рекао ми је да си покупио алат о отишао некуда. Чуо сам у зору да негде неко копа. Одјекује долином. Па ето кренуо сам да ти помогнем”.

Добросав је носио у торби погачу, заструг сира, кувана јаја и флашу млека. Знао је да партизанима хране не претиче. Стојан се са Добросавом вратио на Репиште. Отуда су допирали ударци будака. Неко је интезивно копао. Стојан се чудио ко то копа, јер од Милана Црног то није очекивао. Кад су дошли до рањеног Жике Морнара и Милана Црног, поред Црног се налазио још један момак. Био је без кошуље, његова широка плећа и мишићи одвали су снагу. То се видело по ударцима будака испод кога су севале варнице. Црни је објаснио да је то борац из одреда кога су звали Мата. Он се прошле ноћи завукао у грање, па га командир вода није пробудио када је одред полазио. Остао је сам у планини. Када се пробудио, ослушкивао је и чуо звуке копања који су долазили са Репишта. Оријентишући се према звуку, нашао их је.

Стојан је оставио Црном и Мати торбу са храном, и дао им задатак да наставе са копањем. Он је са Франкештајном отишао у Манојловце код Радојице и Софије. Поверио им се да треба збринути тешког рањеника и да је организовао копање земунице под планином, на око километр од њихове куће. Од Радојице је тражио да припреми даске за облагање земунице, а од Софије завоје и храну. Јода није било.. Радојица је предложио да понесу флашу љуте ракије и њом оперу ране. Стојан се вратио на Репиште са Радојичиним сином Слободаном. Носили су храну, завоје, млеко, ракију и остало. Радојица и Добросав су остали да

припремају даске. Слободан се прикључио Мати у копању. Био је у доброј кондицији, имао је деветнаест година и вешт у копању на каменитом земљишту. Милан Црни је доносио воду са оближњег извора, а Стојан се забавио око рањеника. Очистио му је ране ракијом и превио чистим завојем. Жика се већ осећао боље. Попио је целу флашу млека. Чак је покушавао да се шали: „Зар у овој забити да ми труле кости?" Стојан га је умиривао: „Нећеш, нећеш, оздравићеш ти овде и одскакутати као срндаћ". После извесног времен'а то се и догодило, и поред толико рана. Предвече је земуница била ископана. Била је то четвртаста јама, дубока један и по метар са странама дужине три метра. Стојан је планирао да се у њу сместе три рањеника на носилима.

По паду мрака стигли су Радојица и Добросав са даскама, донели су тестеру. Слободан је два пута одлазио кући и доносио даске, а затим их је стругао и подешавао димензије према казивању оца Радојице који је облагао земуницу. Пред зору следећег дана посао је био завршен. Уморни и поспани-Радојица и Добросав отишли су кућама. Стојан је био задовољан учињеним. Зидови земунице су обложени новим јеловим даскама које су шириле пријатан мирис. Земуница је била код једног дрвета, покривена земљом и замаскирана сувим лишћем. Улаз је био испод једне жиле и замаскиран једним великим жбуном. Радојица је импровизовао лежај од грања и лишћа. Са тешком муком су увукли Жика у земуницу и то на кабаници, коју му је прошле зиме поклонио армијски генерал Љубомир Марић биши министар војске који је живео у Аранђеловцу и сарађивао са НОП-ом.

Тако је Бранко Ковачевић -Жика Морнар, био први рањеник „Болнице"на Репишту.

Потрага за лекаром и лековима.-Стојан иако није био лекар, знао је да Жика без лекова и лекарске помоћи не

може да преживи.. Послао је Милана Црног у село Бању код Аранђеловца да пронађе, како зна секретара Окружног комитета Павла (Душан Петровић Шане), да га упозна са ситуацијом и да тражи лекара и лекове. Црни је отишао и када се вртио обавестио Стојана да је Павле обећао помоћ. Пошто нико није дошао за пет дана, Стојан је упутио Црног у село Босуту код Добринке која је раније лечила рањеног партизана Пантелију Илића Пашу. Црни је пронашао код Добринке мању количину преосталих лекова. У повратку је у проласку кроз Горњу Трешњевицу, наишао на борбу између Рудничке чете Првог шумадијског и Ваљевског одреда, и љотићеваца.

Нови рањеници.-Када је стигао у Манојловце прво је свратио код куће Миливоја Сретеновића да се информише о ситуацији у селу. Сретеновић му је рекао да су партизани донели неколико тешких рањеника- и отишли потоком Калуђерац према планини. Када је Црни стигао до земунице; пред њом су се налазила троја носила, са три тешка рањеника: Пера Књијар, Тома Бреуљ (потоњи народни херој) и Реља Полић Санџаклија. Васке, курир био је теже рањен али је ходао. Около је седело и неколико лакших рањеника: Душан Агатоновић Шубарлија, Жоја, Кум.

Јединица која је донела на носилима тешке рањенике, брзо је отишла у састав одреда. Остала су четири борца из раније петорке Милана Црног. Речено је да је тако наредио Брадоња који је поручио да за безбедност и збрињавање рањеника у Манојловцима одговара Милан Дракулић Стојан.

Проширење старе земунице Стојан је одлучио да земуницу завршену пре неколико дана прошири како би могла да прими десет рањеника. Ангажовао је све борце из петорке Милана Црног и три лакша рањеника. Слободан Ристић је довео још два скојевца из Манојловаца: Мићу

Ристића и Радојка Стефановића Буача. Радили су на смену, непрекидно дању и ноћу и копање је завршено за двадесетак сати. Предвече наредног дана приступило се облагању даскама, које је Радојица већ припремио. Сви који су копали земуницу пошли су Радојичиној кући за даске. Сви су узели по једну даску, Радојица две. Пењући се уз брдо, сви су се заморили, заостајали и спуштали даске, али Радојица то није чинио, а био је знатно старији од свих. Стојан је ишао за њим. Напрезао се да га следи, а носио је само једну даску.

Радојица је постао кандидат за члана КПЈ.-Кад су стигли до земунице, Стојан је рекао Радојици. Ти си Радојица, велики човек и сјајан друг, ти не жалиш себе, прави си комуниста. Ја бих те одмах примио у партију, без кандидатског стажа, али на то немам право, али од данас си кандидат за члана Партије. Ја ћу о томе да обавестим окружни комитет. Тако је Радојица постао кандидат за члана КПЈ Југославије.

У току ноћи, проширени део земунице је обложен даскама и уређени су лежаји, а пре сванућа сви тешки рањеници смештени су у земуницу.

За лакше рањенике направљене су у шуми колиба и земуница, на удаљености од земунице за теже рањенике, око стопедесет метара.

Набавка лекова у Тополи.- Убрзо су почели да стижу и нови рањеници, а лекова и санитетског материјала није било. Дракулић је о томе разговарао са Радојицом и Софијом. Софија је предложила да се покуша набавка лекова из апотеке у Тополи помоћу Младена Стефановића Буаче, који је радио у среском суду у Тополи. Софија је знала да је Младен у добрим односима са Љубом апотекарком. Исте вечери Милан Дракулић Стојан и Софија су отишли код Гојка Стефановића Буаче, Младеновог брата, сарадника НОП-а и предложили му да неко од

његових оде у Тополу за лекове. Његова жена Лепосава се понудила да то учини, али се Дракулић определио за њиховог сина Радојка члана СКОЈ-а. Сматрао је да боље памти од мајке, а желео је да се све обави усмено, па му је казао које све лекове треба да набави.

Радојко је сутрадан отишао у Тополу стричевој кући, али је Младен био на путу. Радојко се колебао да ли да се повери Младеновој жени. Напокон се одлучио да јој каже како су деца другог стрица Драгољуба болесна, па су им потребни лекови, - и набројао све што му је рекао Дракулић. Младенова се жена осмехнула, било јој је јасно коме су лекови потребни. Отишла је код Љубе апотекара. Ускоро се вратила са кесом лекова. Рекла је да апотекар Љуба није хтео да наплати лекове, а није постављао никаква питања. Апотекар Љуба се касније испољавао као присталица четника, па се претпостављало да је мислио да преко Младена Стефановића Буача шаље четницима лекове. Ове претпоставка се заснивала на томе што је Младен становао у кући која је имала активног четника у четничкој Опленачкој бригади. Било како било, Љуба је неколико пута преко Младена Стефановића Буаче слао лекове у Манојловце партизанима, а да Љуба апотекар тада није знао за кога су лекови.

Радојко је вешто преносио лекове избегавајући четничке патроле и Шаторњу у којој је увек било доста четника. Касније су лекови и санитарски материјал стизали и из одредског санитета.

Исхрана рањеника.- У мају 1943. године, у земуницама на Репишту изнад Манојловаца налазило се око 15. тешких и лакших рањеника и око пет бораца као њихово обезбеђење, па је и питање њихове исхране био озбиљан проблем.

Код Радојице и Софије Ристић, поред осам чланова њихове породице, су често навраћапи курири, теренски

партијски радници, старешине одреда и други. И Дракулић се најчешће код њих хранио, а првих дана храна за рањенике искључиво је припремана у Радојичиној кући.

Нешто касније су се овом придружиле и две куће Стфановића и Љубинка Ћурића, чија је жена Милица била Радојичина сестра. Код њене куће пекао се хлеб.

Борац Милан Црни је са људима из своје петорке са којима је обезбеђивао рањенике, понекад прикупљао по селу прехамбрене артикле, - пасуљ, кромпир, лук, сир, брашно, маст и друго, а понекад је вршена реквизија стоке због меса. То је био мучан посао. Новца за плаћање намирница било је мало, па је прикупљање намирница на такав начин личило на просјачење.

Дракулић је од ОК добијао нешто новца што је коришћено за набавку брашна из млина у Аранђеловцу. Дракулић је давао новац Радојичином сину Слободану да колима са воловском запрегом иде у Аранђеловачки млин и да купује и доведе брашно. У млину је радио и један сарадник НОП-а па је поред купљеног брашна убацивао и један „прекобројни“ цак без уплате. Слободан је имао доста проблема са превозом брашна. Зауостављале су га четничке патроле и питале коме превози толико брашна. Слободан се изговарао да превози брашно и за комшије. Брашно није чувано на једном месту, код Радојице, већ код више кућа

Народноослободилачки одбор.- је формиран да би се за рањенике обезбедило редовније и боље снабдевање храном и другим потребама. Дракулић је у договору са члановима Среског комитета КПЈ за срез качерски одлучио да формира Народноослободилачки одбор од пет чланова.. Наравно, прво је о томе разговарао са Радојицом и Софијом који би људи могли да буду одборници, затим са и са другим истакнутим сарадницима НОП-а. Са сваким од пет могућих одборника Дракулић је разговарао. Један је

одбио предлог, остали су прихватили. Тако је формиран одбор од четири члана, председник је био Добросав Росић Сингер, а чланови Радојица Ристић, Драгољуб Стефановић и Драгољиб Росић.

Устанак се ширио.-Шумадија као средишни део Србије имао је велики војни, геостратегијски, привредни и политички значај не само за партизане, већ и за окупатора. Зато су они свим силама настојали да сузбију и угуше партизанску активност на том подручју. По градовима и варошицама постојли су јаки гарнизони окупаторских - немачких и бугарских и квислиншких снага, са којима су садејствовали равногорски четници по дубини територије јер су они дејствовали по селима.

У пролеће 1943.године устанак у Шумадији већ је савладао кризу која је наступила крајем 1941.године, и почео да се шири. Обновљени су партизански одреди:Први шумадијски 1.маја 1942, а 1943.године:Чачански 18.фебруара, Ваљевски 8.марта и Космајски 6.маја. Иако су то биле малобројне и слабо наоружане јединице, оне су имале добар однос према народу, биле врло дисциплиноване, доброг борбеног морала, чврсте и врло активне у извођењу борбених дејстава против окупатора и његових помагача

Покрајински комитет Комунистичке партије за Србију, који је руководио Народноослободилачким покретом и народноослободилачком борбом у Србији, тражио је, пре свега, од Окружних комитета КПЈ за Округе крагујевачки и младеновачки, који су преко партијских организација руководили Првим шумадијским и Космајским одредом, да приђу формирању оперативних јединица - батаљона и бригада на терену Шумадије.

После извршених припрема, на традиционални и у српском народу снажно укорењен верски празник Видовдан 28.јуна 1943.године, на планини Букуљи, код

Аранђеловца, на месту где је Првог маја 1942.године обновљен Први шумадијски одред „Милан Благојевић“, формиран је Први батаљон Народноослободилачке војске (и партизанских одреда) Србије.

Формирање Батаљона извршили су Командант Главног штаба НО и ПО Србије Радивоје Јовановић Брадоња и политички комесар Мома Марковић.

Командант батаљона је био Милош Дудић Сувоборац, до тада командант Ваљевског одреда, политички комесар Мирослав Јовановић Трулеж, заменик комесара Лазар Љубоја Миле; начелник штаба (ађутант) Илија Јовановић Лала; интендант Петар Владетић Галама; санитарски референт Владимир Петровић (Никола Накарада), до тада санитарски референт у Првом шумадијском одреду; руководилац агитпропа професор др Милош Савковић.

Батаљон је имао три чете наоружане свака са око 30 бораца, а биле су наоружане са по два пушкомитраљеза, пушкама и бомбама. Старешине су имале револвере. У батаљону је било укупно 102.борца.

Постројеном батаљону говорили су политички комесар о политичкој ситуацији у Шумадији, Србији и Југославији као и о стању на савезничким фронтима. Командант Главног штаба говорио је о значају формирања батаљона и његовим задацима. Свечаност је завршена пригодним културно-забавним програмом и весељем.

После формирања батаљона, његов борац Драган Маузер саставио је и компоновао корачницу „Марш Првог шумадијског батаљона“, која је почиња стихом:

Пун је снаге
Пун је моћи
Шумадијски батаљон!
Реком крв ће
Свуд потећи
Где год води борбу он!

Исте ноћи између 28. и 29. јуна Батаљон је извршио упад у Аранђеловац где је запленио извесну количину одеће, обуће, новца, санитарског материјала и других ствари и ухватио десетак сарадника окупатора осудио их на смрт и стрељао. Сутрадан су немачке и бугарске једнице из Аранђеловца са српском државном стражом на Букуљи су напали батаљон. У оштрој борби вођеној до 15 часова, уз обостране губитке, непријатељ је збачен са Букуље.

Приликом формирања батаљона у њему је био 31члан КПЈ, а преко половине састава батаљона били су чланови СКОЈ-а.

Лекари Мира Врабич и Виктор Колин,- стигли су крајем јуна 1943, у зору неутврђеног дана, кући Радојице и Софије Ристић у Манојловце ради лечења великог броја рањеника у земуници на Репишту. Овај словеначки брачни пар је у јесен 1941, избегао из Словеније и дошао у Србију, живели су у Кораћици под Космајем, а од 1943 су лекари Првог шумадијског партизанског одреда. Они су по налогу секретара ОК Душана Петровића Шанета као одредски лекари, због великог броја тешких рањеника, пребачени у ово рудничко село. Њих је довео и допратио борац Одрода Милан Суцуковић Бели.

Лекари Врабич и Колин били су елегантно одевени у нова одела и нове гојзерице. Мира је била мала и мршава, па је изгледало да су гојзерице теже од ње. Они су донели пуне торбе разних медикамената. Увече истог дана отишли су на Репиште и прегледачи рањенике. А Бранку Ковачевићу - Жики Морнару и они су установили 11 рана. Дивили су се његовој издржљивости и чудили том феномену. Уз помоћ Софије Ристић која је дошла са њима и донела храну, и Милана Суцуковића Белог, свим рањеницима су опране ране алкохолом и превијене новим завојима. Жики Морнару су дали ињекцију гликозе и то су поновили још неколико пута.

Јтекари су боравили у кући Софије Ристић која им је припремила најбољу собу у којој је, раније боравио Лабуд. Собу је Софија

окрчила, припремила чисту постељину и окитила шумским цвећем. Доктор Колин је остао у Манојловцима само неколико дана а затим је прекомандован у Космајски одред. Погинуо је крајем августа у селу Врбовцу код Смедерева.

Мира се задржала у Манојловцима двадесетак дана лечећи тешке рањенике. Помагао јој је болничар Димитрије Младеновић Младен, који је на Мирин захтев упућен из Одрета у Манојловце. Он је у марту 1943.године одмах по доласку у Први шумадијски одред упућен у Вукосавце, где се налазило неколико рањених и болесних партизана. Милан је био тешко оболео од запалења плућа. Целу недељу дана, дању и ноћу Мира је бдела над њим и спасла му живот. Касније, док се опорављао, научила га је да ради као болничар. Имао је наклоности за тај посао. Научио је да чисти ране, припрема завоје и да их превија, даје лекове па чак и ињекције.

Мира се добро слагала са Софијом, а и деца су је волела јер је радо са њима причала.

Софија је прала завоје, сушила их и помагала Мири око стерилисања лекарских инструмената,-

Дракулић, када је обилазио рањенике, захтевао да Мира стално борави у земуници, али је она то одбила. Онда је Дракулић захтевао да не излази из куће, а посебно да не одлази на поток Калуђерац да се пере и умива. Жубор бистрог Калуђерца, подсећао је Миру на родну Словенију. Није могла да одоли, одлазила је на поток и брчкала се. Дракулић се љутио, али га она није слушала. Говорила му је да јој није претпостављени.

Када су се тешки рањеници у земуници - болници на Репишту опоравили, да више нису били у животној

опасности, лекарка Мира Врабич је напустила Манојловце и отишла у Венчане - засеок Каменицу где се такође налазила болница са тешким рањеницима.

Када је 5.октобра 1943.формирана Прва шумадијска бригада, докторка Мира Врабич је постављена за санитарског референта бригаде.

Болничар Димитрије Младеновић Младен, -лечио је сам рањенике, после одласка докторке Мире Врабич. Број рањеника се тренутно смањио јер су се излечени вратили у Одред.

Нова земуница - „болница“ и нови рањеници.- Новоформиран батал^{он} је значио више борби и више рањеника. Очекујући повећан број рањеника, Милан Дракулић Стојан, задужен за њихово збрињавање договорио се са Радојицом Ристићем да се ископа још једна земуница за прихват нових рањеника, када се попуни прва земуница, а недалеко од ње, да би болничар Младен могао лакше да опслужује све рањенике.

Следећих неколико ноћи, Радојица, његов син Слободан, Мића Ристић и Радојко Стефановић ископали су нову земуницу. Помагао им је партизан Пера Македонац. Већ су имали искуство како се камен најлакше вади. Радојица је припремио даске и вешто обложио земуницу. Помагао му је син Слободан који је за копање и облагање земунице постао прави мајстор.

Огроман допринос Радојице и Софије Ристић у збрињавању и лечењу рањеника.-Током лета партизанска борбена дејства добила су широке размере. На Репиште су пристизали нови рањеници, тако да су обе земунице биле пуне, иако су одлазили опорављени рањеници. Лекови и исхрана били су свакодневна бригаа, пре свега Радојице и Софије, која је даноноћно кувала храну, прала завоје и рубље. Била је неуморна. Без обзира што је мало спавала била је чила и весела и често певала

омиљену песму: „Гором језде кићени сватови..." Помагале су јој Љубица Ристић и Лепосава Стефановић. Слободан Ристић је и даље ишао у Аранђеловац за брашно а Радојко Стефановић Буач у Тополу по лекове. Помгали су и становници села дајући намирнице коју је прикушвао НОО и Скојевци. Радојица је својом љутом ракијом помагао болничару Младену приликом чишћења рана. Понекад су се ране инфицирале да је рањеницима запретила смртна опасност. Онда је Радојица белим луком и љутом ракијом трљао и чистио инфицирана места и тако спашавао рањенике. Мића Стефановић, најмлађи скојевац снабдевао је рањенике изворском водом, а помагао је и болничару Младену око превијања рањеника и давања лекова. Код Драгољуба Росића су се рањеници опорављали пред повратак у Одред. Добросав Росић Сингер је прибављао информације и вести да ли се нешто прича о болници на Репишту. Целокупним овим активностима је руководио Милан Дракулић Стојан, партијски радник задужен за рањенике.

Милан Дракулић Стојан, - био је комесар Одред, затим секретар Среског комитета КПЈ за Срез качерски, а када је ту дужност преузео Слободан Крстић Уча, Стојану је од ОК поверен задатак да се стара о збрињавању рањеника. То га је још више везало за Манојловце и кућу Радојице и Софије Ристић. Поред базе у њиховој кући, организовао је копање и уређење земунце у помоћној згради Љубице Ристић у близини куће Богомира Сретеновића. У сељачком оделу, са везеним чарапама, опанцима и шајкачом, често је мењао Место боравка. У селу се често појављивао са великим штапом од дреновине у руци и пиштољем за појасом и разговарао са људима. Сви су га у селу познавали као Стојана а знали су и да је неки партизански старешина. Нарочито су четници покушали да га ухвате али без успеха. Био је поштован,

али било је и оних који су се њега бојали. А какав је утицај имао у Горњој Јасеници сведочи и следећи пример.

Партизани су у јесен 1943. конфисковали два вола Миљка Савића из Јарменоваца. Волови су заклани и коже дате Добривоју Гавриловићу, опанчару из Манојловаца да их уштави и направи опанке за борце. Противници партизана обавестили су жандарме у Шаторњи који су пронашли коже код Добривоја и спровели су га у аранђеловачки затвор. Његова жена ЈБубинка пронашла је Стојана и од њега енергично захтевала да јој врати мужа, „јер га је он на то зло навео“. Стојан је написао писмо команданту четничког батаљона Светомиру Савићу, од чијег су оца конфисковани волови, с претњом да се заузме и обезбеди пуштање из затвора Добривоја Гавриловића, у супротном биће му побијени родитеље и запаљена кућа. Савић је озбиљно схватио претњу, па је преко мајора Калабића, команданта Горске гарде, издејствовао код недићевих власти пуштање из затвора Добривоја Гавриловића.

Одлазак Раде Ристић у партизани.-Једном приликом на скојевском састанку дискутовало се о одласку скојеваца у партизани у којима никог није било из Манојловаца. Али су сви чланови имали таква задужења и обавезе да нико није могао да иде у Одред. Јавила се Рада Ристић која није имала неодложне обавезе.

Када је после тога, у августу у Манојловце дошао Милан Суцуковић Бели и допратио два рањеника, Рада га је замолила да је одведе у партизани.Обукла је најбоље што је имала. У шарену торбу је спаковала нешто ствари, пољубила родитеље, сестру и браћу. „Срећно ти ћерко било“, рекао јој је отац Радојица. Мајка Софија ју је миловала по коси и пољубила у оба образа. Није могла да проговори од узбуђења.

Када су Рада и Бели стигли на рудничке Паљевине у логор Првог батаљона НОВ Србије, један борац је имао високу температуру. Комесар батаљона је наредио да Милан Суцуковић Бели и Рада одведу болесника у болницу код Манојловаца. Тако су се њих двоје довели до Репишта и сместили рањеника у земуницу - болницу. Дракулић је задржао Белог да остане јер је био болестан болничар Младен, а Ради је рекао да је од данас партизанка, али и она мора да остане и да помаже болесном Младену у лечењу рањеника.

Даринка Петровић Дадача је била регистрована код полиције као „лево оријентисана“ још пре рата. У септембру 1941, постала је члан народноослободилачког одбора у општини Јарменовци који је формирао Мика Милосављевић, члан Окружног комитета КПЈ за Округ аранђеловачки. Имала је тада 43 године и била снажнија од просечног мушкарца. Дадача је рођена у Манојловцима, у породици Драге и Данила Ристића па је тако у сродству са Софијом и Радојицом Ристић, са којима их је нарочито везивало и политичко опредељење. Следећи свог мужа Богомира Петровића, који је држао кафану у Јарменовцима, она је припадала Демократској странци.

Дадача је стала уз партизански покрет свим својим бићем, четнике је мрзела и увек настојала да им напакости. Четници су често свраћали у њену кафану и приређивали вечере и лумперајке. Дадача је узимала део хране од четника и слача у Манојловце својој снаји Љубици да би она то однела Софији и тако храна доспела до рањеника. Она је то радила веома смело до дрскос*ти. Дешавало се да је за ношење хране партизанима ангажовала сина четничког главешине Данила.

Официри четничке Качерске бригаде сматрали су Дадачу „горопадном и џандрљивом жентурачом“, па се нису упуштали у полемику са њом.

Дадача се највише замерила Свети Савићу, са којим је једном приликом водила жесток разговор у кафани. Повод је био убијање жена у Шумадији, зверства четника над женама, мајкама мале деце, о чему су кружиле Горњом Јасеницом стравичне приче. Тек што се била стишала прича о свирепом убиству Даринке Радовић и њене две кћери у Рајковцу, а четници су починили нова недела, убили су Милојку Крстић и Зорку Ранитовић оз Горње Шаторње, које су имале малу децу.

Када је Савић дошао у кафану и наручио чокањ ракије, Дадача је села за исти сто. Посматрала је коњичког наредника уплетеног у ремене, који је већ био „пришио“ потпоручничке еполете. Њутала је. Савић је почео да се нервира, први је проговорио:

„Шта си се избечила, као да си видела ђавола“.

„Анђео сигурно ниси“ - одговорила је Дадача пркосно. „Гледам те како ти дете добрих и поштениох родитеља, можеш да припадаш војсци која злоставља и убија жене, мајке, ситне деце. Па каква је то војска која коље мајке одојчади и комада им груди, какви су официри те војске, а ти си неки вајни официр, пришио се еполете. Па зар вас краљ унапређује због тога што кољете деци мајке по Шумадији“.

„Завежи, торокушо“, - процеди наредник кроз зубе, - „не мешај се у политику и не вређај краља“.

„То што ви радите није политика већ разбојништво, ни хајдуци па ни Турци нису тако поступали“.

„Уништавамо комунисте, највеће зло у историји нашег народа, то је горе од куге, према комунистима немамо милости и нећемо имати, они су противници вере, нације, краља и свега што је свето. Ти ниси далеко од њих, чувај се“ - претио је Савић.

„Е, баш ме уплаши“, - одговори шеретски Дадача. - „Убиј, бре, мислиш да те се бојим, тебе и твојих.“

Партизани не убијају жене, ваше присталице, они убијају Немце. Сви знају за кафецику Соку четникушу из Манојловаца, а нико је не дира. Партизани су на Клокотичу за један дан убили 30 Немаца и недићеваца а ви за то време јајарите по селима, силујете и кољете жене. Срам вас било".

„Доста!”,- дрекнуо је Савић,- „платићеш за ово”. Оборио је столицу и изашао.

Савић се до маја 1943. налазио на дужности у Космајском корпусу, а у Јарменовце је повремено долазио да би посетио миљеницу Олгу Ристић и обишао родитеље.

Савић и његов батал^{он} постали су у космајском крају чувени по злу. Он је са собом повео неколико Гуришевчана који су му служили као пратиоци и обезбеђење. Тако се осећао сигурнијим међу непознатим људима. Савић је био познат по батинању жена, нарочито млађих. То су његови батинаши радили по посебном методу. Женама су задизали сукње и шибали их између ногу. Два четника су држали осуђеницу за по једну руку и ногу, а трећи је тако раскречену жртву шибао прутом. На такав начин су истукли једну девојчицу, шеснаестогодишњу скојевку из околине Аранђеловца која је због тога има тешке последице.

Првих дана јула 1943. код Дадаче је дошао Светомир Илић из Јарменоваца. Саопштио јој је да је од оца Свете Савића сазнао да ће идуће ноћи четници да нападну Дадачини кућу, са намером да је убију. Дадача је одлучила да не напусти кућу, већ да се припреми за одбрану. Себи је припремила секиру, муж Богомир је Имао ловачку пушку, а ћерка Вера је припремила лавор са пепелом. Њихова кућа је имала споља дрвене степенице које су водиле у поткровље где су се налазиле спаваће собе. Закључали су кафану, попели се у поткровље и затворили капак над степеништем.

Око пола ноћи пред кућу је дошла четничка тројка, лупали су на улазна врата и дозивали Дадачиног мужа Богомира да отвори. Када нису добили одговор, кренули су уз степениште и дошли до затвореног капка. Четник који је ишао први подигао је капак рукама док му је други светлио батеријском лампом. У том моменту је фијукнула Дадачина секира изнад главе четника. Четник се уплашио и смандрљао низ степенице. Пала су и остала двојица. На њих се сручио лавор пепела. Сви су били повређени. Побегли су главом без обзира. После извесног времена гађали су из пушака кров Дадачине куће.

Сутрадан се прочуло по Јарменовцима да је напад извршила тројка коју је послао Савић, а да су четници родом из Трнаве. Дадача није била вољна да се поиграва са својом судбином, судбином мужа и јединог детета. Затворили су кафану и преселили се у Тополу код рођака.

Дадачина свекрва, Богомирова мајка, осамдесетогодишња старица, живела је сама у Јарменовцима у кућици поред Јарменовачке реке. Богомира су обавестили да су му четници злостављали мајку, да је сва модра и једва жива. Деветог августа 1943. године, Богомир је одлучио да обиђе мајку а и да присуствује сахрани Војислава Јовичића. Пред мајчином кућом чекала га је у заседи четничка тројка. Повели су га поред Јарменовачке реке. Код куће Радована МаркОвића радила је вршалица. Било се окупило много људи. Богомир је ту стао и даље није хтео да иде. Четници су га повукли према потоку и убили из пиштоља наочиглед многих, а онда су побегли. Била је то она иста тројка Трнаваца која је хтела да их убије у њиховој кући

Дадача се вратила из Тополе, сахранила мужа и одлучила да остане у Јарменовцима. Желела је да пркоси четницима. Поново је отоворила кафану и користила сваку прилику да напада четнике. Четници и њихове присталице

заобилазиле су њеиу кафану, а нису је више злостављали. Радосно је дочекала ослобођење, постала је и поротник Окружног суда уЧачку. Доживела је дубоку старост.

Излечени рањеници су отишли у Бригаду.-Петог октобра 1943.године на планини Рудник, у пределу Паљевине, формирана је Прва шумадијска партизанска бригада чији је командант био Радивоје Јовановић Брадоња а комесар Света Поповић. Током месеца октобра и новембра Бригада је водила тешке борбе са немачким и бугарским трупама, Српском државном стражом - недићевцима и Српским добровољачким корпусом љотићевцима као и са равногорским четницима Драже Михаиловића Љотићевци су носили униформе бивше југословенске ојске, а на шајкачама српски грб, иницијале „П II" и српску тробојку. Између њих и равногорских четника постојала је суревњивост које већи Србин па је и због тога, између њих долазило до повремених сукоба.

Другом половином октобра у Бригаду је из Босне преко Срема стигла група војнополитичких руководиоца са радиостаницом коју је послао Врховни штаб.

Крајем новембра Прва шумадијска бригада је кренула за југозападну Србију.Пред полазак командант бригаде је послао курире да из болници на Репишту све рањенике који су били излечени и способни за борбу доведу у бригаду.

Окружни комитет СКОЈ-а Чачак, с лева на десно: Милета Сретеновић, Милосав Ђурић, секретар комитета, један од рањеника лечен у болници на Репишту, Милан Гледић и Здравко Јаковљевић

Милисав Ђурић Павле, лечен као тежи рањеник у „Болници“ на Репишту,-је Ш.маја 2010.године, писцу ових редова казао:

„Рођен сам у селу Неваде код Горњег Милановца, а потичем из средње имућне породице. Учесник сам НОП-а од 1941.године. Мог старијег брата Милоша Ђурића, као партизана Чачанског партизанског одреда ухватили су Недићеви жандарми у лето 1941.године и предали га Немцима који су га стрељали.

Године 1943. са сестрама Живком, Иванком и Милицом сам ступио у партизанае, после чега су нам Немци ухапсили оца Будимира и мајку Косану, отерали их у Крагујевац и тамо их стрељали.

Најмлађа сестра Милица, имала је четрнаест година, када је као партизанка Прве шумадијске бригаде рањена у Пријепољу у чувеној Пријепољској бици 4.децембра 1943.године.

Почетком октобра 1943.године Чачански одред чији је командант био Раденко Мандић, налазио се код Ерића колиба у простору Горње Црнуће, где смо пекли неке овце. Драгомир Новаковић Чапајев и Раде Ђурђевић, борци Одред били су у патроли и сазнали од неких сељака да се на Руднику налази много партизана и они оду на рудничке Паљевине и нађу два партизанска батаљона спремна да формирају Прву шумадијску бригаду. Командант Главног штаба Србије, Брадоња да свог коња Раду Ђурђевићу да нам што пре јави да наш одред оде на Рудник. Ми смо оно недопечено месо исекли и поделили и одмах смо кренули на Рудник.

Када смо стигли на Паљевине командант Брадоња дао је задатак мени, јер сам био руководилац СКОЈ-а у одреду и Милораду Милићу Врановцу да одемо на терен и нађемо секретара ОК КПЈ за Чачански округ Милоша Минићаи и доведемо га на Рудник да би и он присуствовао

формирању бригаде. Ми смо отишли у Велереч и код куће једиог сарадника нашли Милоша Минића, и довели га на Паљевине тако да је и он 5.октобра 1943.године, присуствовао формирању Прве шумадијске бригаде.

Неколико дана после формирања Прве шумадијске бригаде наш Чачански одред се са 2.батаљоном Бригаде се пребацио у шири рејон планине Букуље, где нам се прикључила и Качерска чета којом је командовао Бранко Ковачевић Жика Морнар.

Средином октобра ми смо се пребацили на терен Качерског среза и једне ноћи смо демолирали железничку станицу и разрушили пругу у Угриновцима. Шеснаестог октобра у селу Ручиће, северно од Горњег Милановца, водили смо тешку борбу са премоћним четничким снагама, где сам, ја рањен у шаку дум дум метком. Лечио сам се у селу Велеречу али ми је рану захватила гангрена.

Милош Минић је писао секретару ОК КПЈ за Округ крагуевачки Душану Петровићу Шанету - Павлу да ме пребаце у болницу на Руднику, где има бољих услова за лечење, са чиме се Павле сложио и почетком новембра Чачански одред је мене и рањену партизанку Здравку Јовашевић пребацио у Манојловце. Тамо нас је прихватило неколико другова и одвело и сместило у земуницу, где је већ било десет рањеника.

Превијао нас је болничар кога смо звали Младен, а био ј'е београдски гимназијалац Он је имао хидрогена и хипермангана и са тим је моју рану испирао сваког другог дана. Завоје су прали Софија Ристић и њена ћерка Рада. Младен је вече одлазио до куће Софије и њеног мужа Радојице по храну, завоје и друге ствари. Намирнице су давали и други сарадници НОП-а у селу, али је Софија кувала.

Ми смо једном ноћу ишли код Софијине куће да паримо одело од вашака и тада смо видели Радојицу и Софију који

су ложилио ватру, кували воду и радили све што је требало да се наша вашљива одећа за ноћ испари.

Код земунице је било једно велико дрво чија једна жила делом није била у земљи. И ми смо испод те жиле улазили у земуницу која нам је преко дана служила и као прозор за дневно светло, па је тако улаз - излаз у земуницу био стално отворен. За ноћ смо имали и један фењер. Преко дана смо излазили из земунице.

Мени је од Кновембра када сам дошао у болницу свакодневно било све горе и теже, био сам малаксао а због великог губитка крви честе сам имао несвестице.

Пред крај новембра дошао је курир и пренео наређење из штаба Прве шумадијске бригаде да прездравели борци иду у бригаду. Рањеник Полић Реља Санцаклија нам је рекао да се спремимо. Када је видео да ја облачим обућу а завоји ми крвави, рекао ми је где ћу ја. Ја сам оћутао, и када смо кренули, а већ је био пао мали снежић, мени је крв капала по снегу. Када је то видео, Санцаклија је рекао Младену болничару да ме врати у земуницу. У земуници сам био неколико дана сам.

У земуници нисмо имали никакву фуруну за грејање, али смо имали неколико ћебади и других прекривача.

Једне ноћи када се вратио, Младен ми каже да је наишао на четничку заседу која је на њега припуцала па је доста заобилазио док је дошао у земуницу. А већ је био снег и четници су по траговма могли доћи до земунице. Зато сам му ја рекао зашто је долазио по снегу, што се негде није задржао. И Младен одмах оде и неколико дана није долазио у земуницу.

Земуница је била сва обложена даскама и прекривена земљом и лишћем. То је било недовољно; па је прокишњавала.

Пошто ми је крв пробијала завоје морао сам да држим парче шаторског крила на оделу, јер ми је крв пробијала и одело све до коже.

Док сам ја био у земуници у њу нису долазили ни Радојица, ни Софија ни њихова ћерка Рада.

-Дође у децембру нов рањеник неки ЛАЗА из околине Аранђеловца. Био је то један сеоски ђилкош. У једном моменту ми је рекао:"Шта је нама требало да дођемо у партизане". Одговорио сам му да ја знам зашто сам дошао у партизане, а он треба да зна зашто је он дошао.

Почетком децембра мени се стање почело да побољшава и средином децембра 1943.године дођу курири Чачанског одреда и одведу ме у моје село Неваде где сам наставио да се лечим.

После ослобођења сам чуо од неких другова да је Софија хтела да настави сарадњу са партизаима и после погибије њеног мужа Радојице, говорећи да и после његове смрти она и њен син и ћерка хоће да помажу партизане.

Милан Дракулић Стојан је био једне времене секретар Среског комитета КПЈ за срез качерски, али ја га нисам упознао у Манојловцима већ тек по ослобођењу у Београду". Овим речима завршио је своје казивање Милисав Ђурић ГТавле преживели рањеник из „болнице на Репишту", после скоро седам деценија.

Црни терор равногорских четника.-

Окупатори - Немци и Бугари и њихове слуге - Недић, Љотић и војвода Коста Пећанац и њихови апарати власти и војске настојали су свим силама, - војним и другим активностима, а пре свега терором да униште партизане и тиме и њихову устаничку активност. Њима су се придржили и равногорски четници ђенерала Драже Михаиловића, који нису волели Немце и друге окупаторе

али су са њима сарађивали. Спајао их је антикомунизам и мржња према партизанима које су, сви заједно, сматрали за главног непријатеља. Према партизанима и њиховим сарадницима, присталицама и рођацима четници су вршили веома свиреп терор на чему ћемо се овде укратко задржати, и то само за подручје Округа крагујевачког, јер су жртве четничког терора били и Радојица и Софија Ристић.

Навешћемо само неке примере. У Горњој **Трешњевици** су 24.марта 1943.године заклали Војимира Божића и његову жену Надежду и Душана Терзића. У **Заграђу** су 5.априла, после зверског мучења, појединачно стрељали Будимира, Вујицу и Раду Тодоровић (сина, оца и мајку) које су довели **из Церове**; у истом месту су после више убода камама заклали Адама Никића, а стрељали Здравка Мирковића. У **Трнави** су заклали учитеља Љубу Томића, Лепосаву Јелинић и њену ћерку Станицу. У **Бистрици** су убили Радишу Миловановића. У **Рајковцу** 24.маја 1943, заклали Даринку Радовић и њене ћерке Радмилу и малолетну Станку. У **Винчи** су силовали, мучили и на крају заклали Станицу и Десанку, мајку и сестру Милића Радовановића, члана ОК Крагујевац, а затим им запалили кућу. У истом селу, убили су и Милорада Станковића, а заклапи Спасоја Станковића, и још пет људи осудили смрт и побили, а 8 кућа запалили. у **Даросави** су на спавању ухватили већу групу сељака, двадесеторицу су јавно батинали (50-100 багина), а Мики Јеремићу и Милану Грујићу ударили су по 200 батина и онда их заклали, заклали су и Бранку Герасимовић, чији је муж Веља погинуо као партизан у борби против Немаца у Јунковцу 27.октобра 1941, убили су и свештеника Александра Марковића и друге. У **Бањи** су заклали свештеника Јеремију Исаковића, Милојка Драгачевића, одборника народноослободилачког одбора и његову жену Милојку и

кућу им запалили, Грех протe Јерeмије Исaковићa биo је штo у црквеним пропoвeдимa осуђивaо клaњa и убијaњa и четници су се нaшли побуђеним дa гa збoг тoгa кaзнe. Прoту је из кућe извeлa и одвeлa у кукуруз кoд сeoскoг грoбљa, црнa трoјкa у кoјoј се нaлaзиo и свирeп кoљaш Јeшић. Прoтa је биo гoрoстaс, висoк двa мeтрa и тeжaк прeкo 100 кг. Двa сaтa сe oн рвao сa кoљaшимa. Oд Јерeмијиних крикoвa и вaпaјa у aвгустoвскoј нoћи стaнoвницимa Бaњe сe лeдилa крв у жилaмa. Дoк су боли кaмaмa прoту Јерeмију дoгoрeвaлa је и кућa Дрaгaчeвићa нa чијeм су прaгу лeжaли зaклани дoмaћин и њeгoвa супругa. Прoтинo зaпoмaгaњe и пoжaр усрeд нoћи мeштaни Бaњe дoживeли су кao стрaвичaн дoгaђaј. У **Свeтлeћу** су убили Вeсeлинa Вукићeвићa. У **Трбушници** су зaклaли Јoвaнa Дишићa, Вeлимирa Живкoвићa, Влaстимирa и Живoту Мaгићa, кoји су били члaнoви првoг НОО, зaклaли су их 2. aвгустa 1943. пoрeд пoтoкa у сeлу Дрeну, a члaнoвe другoг НОО, брaћу Митрa, Кoстaдинa и Милoвaнa Прoкићa и Свeтoликa Пaнтeлићa и Милутин Илић, убили су 4. дeцeмбрa. У **Ђелијaмa** убили су Милeнкa Кoвaчeвићa и Цвeју Швaбићa, у **Цвeтoвцу** Илију Грчићa, у **Арaпoвцу** Рaдисaвa, Милoјкa и Микaилa Јeлићa, у **Бурoву** Срeтeнa Вићeнтијeвићa и Јoцу мaшинбрaвaрa, у **Вeнчaнимa** Милaнa Пeришићa, Душaнa Јoксимoвићa, Живкa Ђурoвићa, Милoрaдa Кузмaнoвићa, Брaнислaвa Чoлићa, Милeнкa Спaсoјeвићa, Тoдoрa, Рaјкa и Дрaгишу Пeтрoнијeвићa, Дрaгићa Нoвицу, Микaилa, Милoшa и Љубишу Вaсићa, Рaдoвaнa и Дaринку Никитoвић, Пeтрa Мaксимoвићa и Нaтaлију Ивaнoвић. У сeлу **Крћeвцу** четници су 19. нoвeмбрa 1943 зaклaли члaнoвe НОО Милaнку, Милoјa и Јoвaнa Блaгoјeвићa и Дрaгoљубa Ивaнoвићa и oмлaдинку Рaдмилу Блaгoјeвић.

Нoћ крвaвих кaмa у Тoпoли.- Пoслeдњe нoћи крaјeм 1943. гoдинe четници су нoћу ухвaтили Дeсaнку Јoвић,

учитељицу, њеиу мајку Радојку Васиљевић, Ангелину Николић, фризерку и Младена Стефановића, чиновника Среског суда у Тополи. Мучили су их и заклали код моста на реци Каменици. У селу Тополи заклали су Драгишу Поповића., његову жену Милку, сина Миодрага и ћерку Милену и кућу им запалили, а убили су Милана и Надежду Ћурић.

Половином фебруара 1944.године, бежећи из свог села **Врбице** од потере недићеваца партизанска сарадница Јулка Бошковић је отишла у село Бању код свог даљњег рођака Драгише Томковића, такође партизанског сарадника. Исто вече четници су упали у кућу извршили претрес и приликом саслушавања Јулка је рекла да је члан те породице, али преплашени Драгиша је рекао да му није род и да је не познаје. Четници су после Јулку силовали, мучили је и заклали и обесили је за витеце о грану старог храста - записа у селу Липовцу.

У мају 1944.године у **Липовцу** су четници убили старог ратника Ћоку Зечевића и његову жену Паву што су им синови Славко и Миодраг били у партизанима. Четници су натерали известан број сељака да се подпишу испод четничке одлуке да се Ћока и Пава убију.Према казивању писцу ових редова Славка Зечевића, да се посале рата ником од тих сељака није светио, јер су од четника били принуђени да то учине.

На крају ево и писма обавештајног официра Крпуса Горске Гарде његовог Величанства Краља Петра II, Косте Кошутића које је 3.новембра 1943.године написао Дражи Михаиловћу, војном министру и начелнику Штаба Врховне команде Југословенске војске у Отаџбини 3.новембра 1943.године:

Варошицу Страгаре упалили су Калабићевци четници.- *„Пре свега извините ме гито Вам морам овако да пишем, али као Србин и национални борац од првих дана*

са вама за спас Српског народа, морам и сматрам за дужност да вам ово напишем. Реч је о Горској Гарди и Г.Калабићу.

1.-Вар(ошницу) Страгаре упалили су зато што су од првог до последњег били сви пијани. То је било прво дело Калабића, чим је ступио на тле своје територије. А сада због њиховог пијанчења и лудих глава испашта један напаћени Српски народ. Сваки дан кулуче оба среза, Орашачки и Опленачки и ништа не могу да учине опет. Што је за најгоре исекоше сву државну, манастирску и отитинску шуму Рудника. Народ кука и плаче, вапије за помоћ.

2,- Од целокупног бр.(ојног) стања које су поклати 50% су невине жртве.Знам да подносе извештаје да су поклати као кривци.

3,- Народ када чује да четници долазе у село, више се плаши него када долазе Немци, Бугари, Арнаути или свака друга вера. Јер, они сви када долазе ако треба неко да се тера или убије они отерају или убију, ачи ови пребију да после три дана мора дотична особа да умире. Навешћу Вам само један случај, а таквих случајева има доста. Качабић лично пребио је у с. Љубичевцу, три човека и једну девојку, који су после четири дана помрли.Даклем, то историја човечанства није запамтила. Народ се чуди чија је то војска и за кога Калабић ради, кад су ти људи од памтивека нациконалисти.

4,- Од свих официра, подофицира, каплара и редова не зна се ко је већа бекрија, наравно да интендант Буца предњачи. Од блудника Медић, Ера и Жика Павловић. Само ето Ера вата на лар.му и он то све анулира кад је у питању Он. Наиме, готово сваки официр Горске Гарде довео је по једну ивалерку на свој реон и каже да муј је она вереница. Сад на све ово можете да појмите шта каже народ.

5,- Калабић ниједан оброк неједе без печења.

6,- Воде борбу са партизанима, они им се увек извуку, они после зађу по селима и покољу невини народ, и подносе извештај како су у борби нанели губитке партизанима. Стварно да северни део орашачког среза имају доста присталица за партизанае, али грешни народ није крив што наши нису хтели да раде. Ево јужни део орашачког среза где је радио онај поднредник Пећанћечев војвода, савршени су људи. То је околина Страгара и они га запачише тако да сад и ово све навија за партизанае, според овакве тактике рада.

7,- Могу само Вам рећи то да народ псује мајку Краљу, Вама - Дражи и свима редом, кажу кад је оваква Гарда каква је друга војска. И подвлачим да је народ јако огорчен, и немам израза како да се изразим колико народ вапије за помоћ.

8,-0 томе свему требало би да Вас пуковник Симић извести али и о њему би се имало доста писати.

9,- Кажем Вам да је ово цела истина, и да није лаж и игнорисање. Ја сам официр у Качабићевом штабу, мени је врло добро, ачи не могу да гледам да се пати грешни српски народ. У остачом питајте све Калабићеве суседне команданте корпуса, исто ће вам ово рећи. Ја Вас драги чика Дражо разумем где се и у каквој ситуацији налазите, али ипак преузмите какве било мере. Јер овакав рад Калабића. већа је пропаганда за партизанае, него што је и они сами имају треба да разумете". (Архив ВИИ, К-118, фасц.1, док.бр.4.)

Свирепих четничких злочина било је Широм Шумадије и Србије.

Овде је наведен само њихов мањи број. Било их је много више. Од њихове каме страдали су и они који нису имали везе са партизанима, али су се на неки начин замерили четничким главешинама, четницима, њиховим

сарадницима и пријател.има. О злочинима су мање више знали и Радојица и Софија Ристић. Али њих то није обесхрабрило, уплашило или деморалисало. Напротив они су још енергичније настављали да помажу партизане.

Страдање Мире Симић Даре, ученице учитељске школе из Аранђеловца која је постала је члан СКОЈ-а у својој 17.години. Од почетка окупације живела је у Аранђеловцу и активно радила у СКОЈ-у. Постала је и скојевски руководилац. Када јој је 1942.године запретила опасност хапшења, упутио ју је ОК на рад у Срез качерски за члана Среског комитета СКОЈ-а. Дара је била лепа, умиљата, дружељубива и врло приступачна девојка, па је лако успостављала контакте са људима и радо примана у куће. Кретала се највише по Босути и Војковцима, а најчешће се задржавала у Манојловцима код Софије Ристић где је освојила симпатије ње и њене деце. Дара је политички „обрадила“ најстарију Софијину децу Слободана и Раду. Преко њих се повезала са још неколико омладинаца из села, па је у марту 1943.године формирала актив Савеза комунистичке омладине Југославије - СКОЈ-а, у саставу: секретар Слободан Ристић, а чланови Рада Ристић, Богољуб Боја Ћурић (син Љубинка Ћурића зета Радојице Ристића), Милорад Мића Ристић (син Љубице и Божидара) и Мића Стефановић (син Милице и Драгољуба).

Половином априла Миру су ухватили Бугари, чија се војска као окупаторска налазила и у Шумадији и том приликом су је лакше ранили, спровели у Крагујевац,излечилии саслушавали, али ништа није признала.. Из Београда је из Специјалне полиције дошао злогласни шеф антикомунистичког отсека Бећаревић да је и он мучи саслушава. Бугари то нису дозволили па су је пребацили у Краљево, где је одлучено да се пусти. Да би безбедније стигла до Аранђеловца, један њихов лекар наредио свом шоферу да је колима пребаци до

Аранђеловца. Мира је изашла из кола у селу Бањи, повезала се са ОК КПЈ Крагујевац и наставила рад.

Петог јуна 1943.године нашла се у селу Јеловику у кући Властимира Павловића код којег је и раније долазила и боравила. Око подне у село је стигло потерно одељење недићеваца под командом поручника Лалића, које је претресало село по село. Домаћин се уплашио и захтевао од Мире да одмах иапусти његову кућу, али Мира је размишљала где ће и није одмах изашла из куће. Владимир је био човек преке нарави, прзница и кавгација. Зграбио је гвоздене виле, натерао Миру да легне, везао јој руке канапом и потерао је пред собом притискајући јој леђа вилама. Тако су стигли пред општину где се налазило потерно одељење недићеваца - Српске државне страже како су се званично називали. „Ухватио сам опасну и познату комунисткињу, господине поручнице“, рапортирао је Владимир Павловић поручнику Лалићуи предао му Миру.

Све до мрака, Мира је остала код Недићеваца. Шта се са њом дешавало није познато. Али увече, када су недићевци одлазили у Аранђеловац, Мира се обрела у рукама четника ДМ. Четници Колубарске бригаде којом је командовао познати млади крволок потпоручник Јанковић применили су своје познате методе. Силовали су је, тукли, мучили и на крају заклали.

После тога Владимир Павловић је побегао у Аранђеловац и унајмио стан у згради у којој се налазио магацин недићеваца. Али му то није помогло. Партизански сарадници су га брзо открили и стигла га је заслужена казна.

Четници су средином октобра 1943. у Манојловцима ухапсили све чланове НОО, међу њима и Радојицу Ристића, скоро све чланове СКОЈ-а и још неколико мештана и затворили их у подрум куће Радивоја Росића

где је био смештен штаб Качерске бригаде Сутрадан су извели из подрума све ухапшене и почели да их батинају. Тада је наишао Милан Јукић, ратник са Солунског фронта и носилац „Карађорђеве звезде“, чији се син налазио у другој четничкој јединици.

„Шта се овде дигања“, - упитао је Недељковића. Команданта бригаде

Недељковић је познавао Лукића и поштовао га.

„Кажњавамо комунисте и републиканце, издајнике краља и отаџбине,“ одговорио је Недељковић старом ратнику.

„У Манојловцима нема комуниста, а нити има издајника, запамти то господине команданте. Ако ти је овај, - показујући на Богомира Сретеновића, - то рекао, онда лаже. Он је дошљак и не зна људе и прилике у селу. Манојловчани су и пре рата гласали за демократе и републиканце па их због тога нико није тукао. То ни ви не смете да чините“.

Недељковић је наредио да се прекине батинање и све пустио кућама. Четници су само чланове НО одбора спровели у оближње село Војковце где су их саслушавали и тукли да им признају сарадњу са партизанима, а највише у се интересовали за Дракулића о коме су знали само толико да се зове Стојан. И поред батинања нису ништа дознали и пустили су их кућама.

Подмукло убиство Радојице Ристића од четника Драже Михаиловића

Пред вече, у недељу 12. децембра 1943. године Радојица је носио храну четницима Качерске бригаде, која је дошла у село. Са њим је био и Драгољуб Росић. Пошто им је речено да донесу ко шта може, Радојица је спремио лонац качамака са сиром. Враћајући се кући кроз двориште Вује Гавриловића, Радојица је чуо како неко пита: „Еј људи,

знали неко где је кућа Радојице Ристића". Није се чуо одговор, али је Радојица осетио хладно око срца. Рекао је Драгољубу: „Ко ли се то за мене распитује милосну мајку". Драгољуб је покушао да се нашали:"Можда им се свидео твој качамак".

То вече врхови планине Рудник били су прекривени снегом, а у селу Манојловцима је било суво и за то доба године топло. Пред вече је долину Јасенице прекрила магла која се приближавањем ноћи ширила према Руднику и обухватала куће у подножју планине.

Радојица је нахранио и напојио стоку, нацепао дрва и унео их у кућу. Софија је спремила скромну вечеру. Око округле ниске софре окупила се породица и чест гост Стојан Дракулић. Он је имао земуницу више куће на ивици шумарка која је била резервисана само за њега, али је он у њу ретко улазио. И сада је у кућу дошао из села. Сви су дрвеним кашикама вечерали качамак са мало млека.

Стојан им је после испричао да је Прва шумадјска бригада у Пријеполу претрпела тешке губитке, да су погинули Јовановић Мирослав, комесар батаљона, Пожаревљанин, политички радник на терену, Јовановић Радован из Буковика, Јоксимовић Миливоје из Орашца, Ивановић Радомир из Крћевца и други. Они су због одређених задатака долазили њиховој кући и Софија и Радојица су их добро познавали. Софија је оплакала погинуле борце као најрођеније. Плакале су и ћерке Рада и Лена које су их такође познавале.

После вечере сви су ускоро отишли на спавање. Угасили су шкиљаву лампу и кућа је утонула у мрак. Стојан је отишао у земуницу.

Те вечери штаб четничке Качерске бригаде био је у кући Радомира Росића. У истој кући заседао је преки војни суд те бригаде, формиран у октобру исте године, по наредби команданта бригаде потпоручника Милована

Недељковића. Председник суда је био резервни поручник Милосав Поповић, а судије поручник Момир Кузмановић, потпоручници Војин Никић и Слободан Токић и поднаредник Обрад Љубичић..

На дневном реду је била оптужба против Радојице Ристића „члана сеоског одбора комунистичке револуционарне срганизације у селу Манојловцима". Име достављача било је изостављено. Суду није било познато да је Радојица био кандидат за члана Комунистичке партије. Овај суд није саслушавао оптуженог, али је донео смртну пресуду, јер командант бригаде потпоручник Недељковић је хтео да сваком свом злочину да правну форму. И док је Радојица спавао у својој кући са женом и децом суд га је, за препуним столом јела и пића, осудио на смрт.

Радојица је био члан народноослободилачког одбора у селу од априла 1943. године. Одбор је радио у строгој илегалности. За његово постојање мало ко је знао у селу и општини. Са људима из одбора одржавао је блиске везе Радован Росић. Он је до пролећа 1943. године испољавао симпатије према партизанима, чак је учествовао у прикупљању хране и других потреба за рањенике. Али, када су у мају исте године Шумадијом кренуле четничке казнене експедиције, када су почеле да севају четничке каме и потоцима потекла крв жена и мушкараца били они партизански сарадници, рођаци, симпатизери или не, и који се нису борили оружјем, када су планули домови у Винчи, Трнави и другим селима, Радован се уплашио. Његов колебљиви дух није издржао. Повукао се у себе. Хтео је да заметне трагове сарадње са партизанима. Постојала је оправдана сумња да је он био тај четнички „повереник" који је оптужио Радојицу. Желео је да осигура сопствену главу, али је само одложио судњи час.

Радојица је убијен пред општином у Јарменовцима,-
Дванаестог децембра 1943.године,пред поноћ, председник четничког преког суда поручник Поповић наредио је црној тројци да пронађе и убије Радојицу. Ликвидатори су дошли пред Радојичину кућу. Претпоставља се да их је неко довео. Тројку је предводио злогласни крволок Ћоса. Снажно је закуцао на врата и пробудио укућане. Прво се пробудила Софија:

„Ко то лупа у ово глуво доба"? - питала је љутито.

„Полиција", - чуло се с поља, - „отварај"!

Радојица је скочио из кревета и обукао чакшире. Отворио је врата. На степеништу су стајала три четника с пушкама на рамену.

„Је си ли ти Радојица Ристић" - питао је вођа.

„Ја сам",- одговорио је Радојица.

„Обуци се и пођи с нама у штаб бригаде".

Софија је била упалила петролејску лампу. И деца су се пробудила. Слободан и Рада, скојевци, ништа добро нису очекивали од брадатих „полицајаца" краљевске војске у отаџбини. Слободан је позвао Раду да искоче кроз прозор из куће, али она није хтела па је он сам то урадио. Мала деца Лена, Ћорђе и Милорад окупили су се око мајке и дрхтали.

„Где ми то водите човека усред ноћи"? - питала је Софија.

„Командант га зове. Не брини ништа му се неће догодити",- одговорио је вођа тројке мирно.

Софију је то охрабрило. Радојицу су и раније хапсили четници, саслушавали га и пустили. Претпостављала је да ће слично да поступи и овом приликом. Али, Радојица као да је предосећао најгоре, облачио се споро, а није хтео да обуче свој гуњ који је био скоро нов, већ похабани сако најстаријег сина Слободана. Помиловао је малу децу по

коси, стегао Софију за мишицу, Ради упугио дуг поглед, као да је знао да је више неће видети. Вођа тројке је рекао:

„Лака вам ноћ“.

Изашли су у мрак остављајући отворена врата.

Радојица се није освртао.

Сви укућани су изашли на степениште. Мала деца су се прибила уз Софију, дрхћући од страха и хладноће. Када су се Радојица и четници изгубили са ноћног видика, вратили су се у кућу. Софија је ћутала. Време је пролазило. Минути су се учинили дуги као сати. Обузимала је зла слутња. Привукла је децу к себи и загрлила их. Прошло је неколико сати кад су од Јарменоваца одјекнули плотуни пушака.

Убише Радојицу, проклетници, а како се само претварају, закукала је Софија и јаче привукла децу.

Те ноћи у Софијиној кући нико више није ока склогтио. Софија је узалуд покушавала да децу у кревету успава.

Тринаести децембар освануо је у кући Софије Ристић злослутан и тужан. Софија је скинула белу мараму коју је увек носила, јер је волела белу боју и повезала некакву тамну. Слободана је послала да позове тетку Милицу. Већ се била помирила са жалосном чињеницом да се Радојица неће вратити. Страхovala је за децу.

Када је дан поодмакао, пред Софијиним кућом се појавио Драгољуб Росић из Јарменоваца. Гологлав, погнуте главе, стајао је у дворишту пред степеништем смркнута лица и обореног погледа. Прво га је видеала Рада која је већ дуго стајала крај прозора очекујући оца. Рекла је мајци. Софији је постало јасно да јој дошљак доноси црне вести. Изашла је на степениште и позвала Драгољуба у кућу. Ушао је ћутећи, погрбљен и скрушен, као кривац.

„Где су га убили“?,- упитала га је Софија.

„Пред општинском зградом, с леђа, мучки, срам их било“ - прошапта Драгољуб.

Слободан је упрегао волове у кола са новим канатама офарбаним црвеном бојом и украшеним разним шарама. Радојица их је сам направио пред бербу кукуруза. Са Слободаном су пошле његова мајка Софија и сестра Рада обучене у црнину. Кад су стигли у Јарменовце, пред Дадачином кафаном било је неколико људи. Два сеоска четника су стражарили крај Радојичиног мртвог тела. Када је Софија сишла са кола, људи су скинули капе.

Софија је пошла према мртвом Радојици:

„Ко ми уби човека, чума му пород утрла“, - викнула је дрхтавим гласом.

Људи су ћутали, само су волови мукали некако тужно, ослањајући се један на другог, као да су жалили Радојицу, свога газду који их је добро хранио и пазио.

Четници нису дозволили да се Софија приближи мртвом Радојици.

„Одбиј“ - викали су. - Не прилази док не дође командант села.

Дадача је из кафане псовала кроз прозор четнике, називајући их свакојаким погрдним именима. Ускоро је стигао и командант Данило Михаиловић. Свеже обријан са великом кокардом на шубари. Подигао је бели покривач са Радојичиног леша и позвао Софију да му приђе:

„Да ли препознајеш свога мужа“ - питао је званично.

Софија је ћутала, посматрајући унакажено лице свога мужа, и климнула главом.

„Можеш да га возиш кући и сахраниш у гробљу по народном обичају“, - рекао је командант као да чини неко велико дело.

Дадача је изашла из кафане и пришла Софији и команданту:

„Баш си ми ти нека добра душа“, - рекла је команданту Данилу, - „ниси ваљда хтео да га бацимо у поток, дабогда и вама довозили кући мртве најмилије“.

Сахрана Радојице Ристића.-Људи су пренели мртваг Радојицу на кола. Волови су и даље рикали. По доласку кући у Манојловце, комшије Миливоје Сретеновић и Добривоје Гавриловић окупали су мртваг Радојицу. Приликом купања видели су да је Радојица погођен шест пута, са три метк[^] углаву и три метка у леђа.

Драгослав Гавриловић тишљер направио му је ковчег и крстачу.

Софија је желела да проведе ноћ крај мужевљевог одра, али то није било по обичају, мртваца су чували мушкарци. Љубак Илић, Гојко Стефановић, Добривоје Стефановић и Љубомир Ђурић, смењивали су се целу ноћ као стража.

Софија је ноћ провела будна у тузи и страху за судбину деце. Са њом су провеле ноћ Радојичина сестра Милица, Љубица Ристић и Даринка Петровић Дадача, Радојичина сестра од стрица.

Дадача је испричала како су убили Радојицу. Те вечери њена кафана је била пуна четника, вечерали су, пили и веселили се, довели су и свог хармоникаша. Прошла је била поноћ када су се чули пуцњи и то тако близу да су звекнула стакла на кафанским прозорима. Умукла је четничка песма а престала је и хармоника. Тишина је кратко трајала, неко је узвикнуо: „Шта сте умукли, само је један црвендаћ одлетео у пакао, нидгга друго се није догодило.Песма!"... Неколико четника је изашло пред кафану. Изашла је и Дадача.Четници су ручним лампама осветљавали простор испред кафане и отштине и пришли ближе убијеном. Радојица је лежао опружен с лицем на земљи, опружених и раширених руку и ногу.Глава му је била унакажена, али га је Дадача одмах познала. Један четник је рекао:

„Како ови наши стрељају с леђа, к'о курве, не смеју осуђенику да погледају у очи".

Дадача је ушла у кућу, узела бели чаршав и покрила Радојичин тело.

„Зашто га покриваш, бојиш се да не озебе" - добио јој је један четник смејући се.

„Покривам га зато што је хришћанин и Србин да га пси мртвог не лижу".

„Ти га опајдаро, познајеш" - чуо се исти глас.

„Покривам мртвог човека, без обзира ко је, а и ти треба да молиш Бога да те неко покрије и сахрани кад те уцмекају".

Кад се Дадача враћала у кафану, онај говорљиви четник јој се испречио на вратима, али га је она одгурнула својим снажним рукама.

Дадача је и послала Драгољуба Росића, припадника четничке општинске страже, да обавести Софију

Софија је упутила Слободана да ујутру рано оде у Шаторњу и Маслошево и обавести тетку Ружу и Софијине родитеље Станицу и Светозара. Око подне, Софијино двориште се пунило народом, али је било више жена него мушкараца, што у селу није био обичај када се сахрањују мушкарци. Сестре су нарицале, а најгласовитије су биле Љубица Росић и Дадача. Оне су биле познате нарикаче у околини. Речи су им текле повезано као данима учене напамет. Проклињале су Радојичине убице називајући их свакојаким именина: крвопије, злотвори, проклетници, молиле Бога да им утре семе и племе: "Што убише доброг оца и мужа, поштена човека и домаћина" Помињале су и петоро деце сирочади које сада нема ко хлебом да храни. Док су жене нарицале, мушкарци су прилазили одру, палили свеће и целивали покојничково чело. Цео ковчег је био окружен свећама.

Што се тиче погребног обреда, скојевци Слободан и Рада су предлагали су да им отац буде сахрањен као комуниста, јер су знали да је Радојица постао кандидат за

члана КПЈ и да је престао да се крсти.Предлагали су сахрану без попа и опела, без свећа и нарицања.

Софија им је рекла: „Сахранићу свога мужа и вашег оца по народном и хришћанском, обичају, ви се у то не мешајте. Он је човек сељак и домаћин, људи га цене и поштују. Нико у селу не би одобрио да се глуво сахрани, без свештеника и опела, као разбојник. Без тога би на нашу кућу навукли још већу беду.“

Учињено је како је Софија казала. Позван је свештеник из цркве у Јарменоваца Раде Димић да одржи опело.Када је стигао са црквењаком, свештеник је на себе ставио епитрахил, у кадионицу тамњан окадио тело мртвог Радојице и присугних и почео, уз пратњу црквењака, да пева: *"Нека је благословен Бог наш свагда, сада и увек у све векове.Амин... У покојишту своме, Господе, где сви твоји свети покој напаве, упокој и душу раба својега Радојицу... Слава Оцу и Сину и Светоме духу...Вечан ти спомен, достојни блаженства и трајне успомене, брате наш..."*

Затим је погребна поворка кренула према гробљу Јасиковац под Орловцем. Ковчег је превезен на воловским колима које је водио син покојника Слободан.За ковчегом су ишли свештеник, Софија са обе кћери, најмлађа деца Ђорђе и Микица остали су код куће са Софијином мајком, и народ. На раскрсницама је поворка застајала, поп је читао уобичајене молитве. Софија за све време није сузу пустила. Само је повремено грлила кћери, привлачила их к себи и тешила. Млађа ћерка Лена је непрестано плакала. Софија јој је брисала сузе.

На гробљу је свештеник Раде казао и неколико речи о покојнику, хвалећи га као доброг човека, хришћанина и родитеља, а о његовој насилној смрти рекао је само толико *„да је то воља божија“*. Дадача је гунђала: „Није то воља божија, већ разбојништво оних брадатих зликоваца. Ваљда

би Бог одабрао неког другог, горег и грешнијег него што ја наш Радојица. Није Богу угодно кад убију оца петоро малолетне деце. Казниће Бог убице, кад тад. Ко преживи, видеће то".

Сви су ћутали, само су сестре Радојичине гласно плакале. На гробљу се шапатам пронела вест да су Радојицу убили злогласни целати четничке Качерске бригаде, Рудничани: Милосав Николић Ћоса и Радомир Јовановић Цигарица. Име трећег убице се није помињало, а ни оноглица које је Радојицу проказало.

Када је покојник положен у гроб свештеник Раде је бацио бусене у знаку крста на покојником сандук, говорећи: *„Господња је земља и све што је на њој, васељена и сви који у њој живе“*, а затим је прелио гроб вином, певајући тропаре...Сахрана је била завршена и народ се разилазио.

ЈУНАЧКА СМРТ СОФИЈЕ РИСТИЋ

Софију саслушавао четнички преки суд.- Средином јануара 1944.године,у рану зору четници Драже Михаиловића упали су у кућу Софије Ристић и уз ларму и галаму пробудили Софију и децу затим су извршили претрес куће и осталих зграда и Софију спровели у кућу Радивоја Росића где су је затворили. Ту су се налазили четници Качерске бригаде и бригадни преки суд који је саслушавао Софију три дана да призна сарадњу са партизанима. Једном је командант бригаде потпоручник Недељковић испитивао Софију, али безуспешно. Иако су јој убили мужа Радојицу, Софија се није уплашила, она је била врло храбра, присебна, хладнокрвна, одлучна и жена снажне воље са израженим смислом за претварање, па се чудила зашто је саслушавају. Без икаквих доказа преки суд је у недељу 16. Јануара пустио Софију.

Окружни Комитет Крагујевац наредио прекид сарадње са Софијом Ристић.-После убиства Радојице Ристића, Окружни комитет КПЈ за округ крагујевачки је наредио Милану Дракулићу Стојану, тада партијском раднику задуженом за рањенике у Манојловцима, да се прекине свака сарадња са Софијом и да се рањеници преместе у друге базе и тако Софија ослободи свих обавеза које је до тада имала и сваког контакта са партизанима. Дракулић је о одлуци руководства обавестио Софију. Она се томе енергично успротивила и одлучно казала Дракулићу да са својом децом - сином Слободаном и ћерком Радом жели да настави сарадњу и помаже борбу за слободу за коју је њен муж дао живот, а она и њена деца не желе да га изневере,упркос мучењу,пљачкању, убијању, клању, силовању жена и девојака и палењу кућа од стране Равногорских четника.

Софијина кућа је служила и као пункт за везу између ОК Крагујевца са ОК КПЈ за округ Чачак. Дракулић је, чачанске курире усмерио на други пункт, као и долазак партизанских старешина и партијских радника са терена Округа крагујевачког. И он је смањио доласке Софијиној кући. Рањенике није преместио на друго место, јер је требало копати нове земунице, а без покојног Радојице то је било тешко.Зато није примао ни нове рањенике. Последње рањенике који су могли да се крећу, Дракулић је послао је кући Богдана Ђурића са писмом Богдановом сину Бранку да мора да их прими. Тек средином марта 1944. године када су им ране зарасле рањеници су враћени у одред, међу којима је био и Живомир Раденковић Лаза.

Партизан лечен у земуници на Репишту четницима издао Софију.-Седамнаестог марта 1944.године сукобила се у селу Босути, под планином Букуљом, са Првим шумадијским одредом Качерска четничка бригада која је заробила Живомира Раденковића Лазу. Он је, у селу

Војковци саслушаван и под батинама признао да се лечио у земуници на Репишту и да је Софијина главни сарадник а њена кућа партизански центар у Манојловцима. Одао је и Богдана Ђурића из Манојловаца, код кога је провео последње дане и да га је лечио и превијао му рану Богданов син Бранко.

Командант бригаде Недељковић наредио је бригади покрет за Манојловце, где су стигли у суботу 18.марта 1944.године, пре сванућа. Штаб бригаде се сместио у кући Богдана Ђурића. Четници су одмах везали Богдановог сина Бранка, али им је он показао писмо Дракулића да мора да прими рањенике, па су га четници одвезали. Када је свануло, скојевац Богомир Сретеновић, који је био мобилисан у четничку сеоску стражу, неким послом дошао је кући Богдана Ђурића и видео везаног и претучено ЈТазу. Искористио је повољну прилику и о томе обавестио Софију.

Софија је одмах сина Слободана послала у суседно село Шаторњу да каже тетку Јовану Ђоковцу, сеоском четовођи, који је имао добре везе за четничким старешинама, да их замоли да се заузму за њену децу. Старију ћерку Раду одвела је код тетке Милице Ђурић и њеног мужа Љубинка Ђурића и замолила их да је чувају док су четници у селу. Софија је у кући остала са малом децом, Леном, Ђорђем и . Микицом. Могла је претпоставити да јој прети смртна опасност, али није хтела да оставља децу и да се некуд склања. Поготово није хтела да иде у Маслошево код родитеља јер је, због сарадње са партизанима, са њима пореметила односе , а нарочито са мајком која је била наклоњена четницима, „због младог краља“.

Софија поново пред четничким преким судом.-Преки војни суд качерске бригаде у саставу: председник суда поручник Љубивоје Матић, а чланови - поручник Милосав

Поповић, потпоручник Владимир Вукајловић, наредници Рајко Вучетић и Јездимир Рајић и деловођа Мирко Ђурђевић, пре подне је написао оптужницу против Софије и потом наредио Радомиру Крстићу, припаднику четничке сеоске страже да приведе Софију. Радомир је са собом повео Драгомира Росића и још једног припадника сеоске страже. У Софијину кућу је ушао Радомир, без пушке коју је оставио пред вратима и рекао Софији да је зову у четнички преки суд а она може да бежи ако хоће, а он ће рећи четничком суду да је није нашао. Софија му је одговорила да је она, као мајка дужна да у њеној кући буде са децом и неће нигде да бежи. Затим је пришла деци, загрлила их, по неколико пута пољубила, Лени је поправила црну машницу у коси коју је носила у знак жалости за оцем и рекла им да буду мирна, доћи ће неко да их чува, а затим је пошла са четницима. Успут је Софија свратила до куће Љубомира Илића Љубака и замолила га као брата да оде до њене куће и причува јој децу док се не види шта ће са њом бити. Љубомир се заплакао и грцајући у сузама рекао Софији нек је Бог чува а он ће њену децу чувати као своју.

Чим је Софија одведена до куће Бранка Ђурића, предата је преком суду. Председник суда поручник Матић јој је прочитао оптужницу и упитао је да ли се осећа кривом.

„Кривом?, због чега би била крива кад нисам ником зло учинила“, одговорила је Софија.

Постављана су нова питања, али је Софија одбијала све оптужбе. Онда је уведен Лаза, који је теретио Софију. „Овом сте јадничку пореметили памет, па бунца, а ја га не познајем“, - казала је Софија. Онда је председник суда наредио наредницима члановима суда да са батинашем Драгољубом Курјаком одведу Софију у подрум Богданове куће и да је тамо батинама натерају на признање. Два сата је батинаш Курјак тукао Софију а

наредници су је испитивали. Софија није признала ништа. Богдан Ђурић је после рата причао како је он чуо да су Софији за два сата саслушавања ударили 40 батина, а да Софија није закукала.

Затим су Софију поново извели пред преки суд и она је опет одбијала оптужбе. Поново су је одвели у подрум и три сата батинали и саслушавали. Богдан је избројао да су јој ударили 50 батина а да није пустила гласа од себе. То се понављало још два пута, али без икаквог резултата. Софија је, сва крвава и измучена пркосно одбијала све оптужбе.

И када су је четврти пут у току ноћи извели на саслушање, Софија је одлучно одбијала све оптужбе које је износио преседник суда поручник Матић. Када јој је запретио да ће јој побити децу, она је суду казала:

„Јадне сте ви судије и јадни људи, ако ћете још и да ми децу мучите и убијате. Судите мени, мајци петоро деце, удовици човека кога сте убили пред нову годину, обичној сељанки под Рудником. Верујем у Бога, и ако га има он ће моју децу сачувати. Савест ми је чиста, све што сам у животу чинила било је часно и поштено. Бог то види. Ви не судите мени, већ себи“.

Четници су ухватили и батинали Софијину ћерку Раду.-Истог дана, 18.марта предвече, када је Софијина ћерка Рада дошла кући да види шта је са браћом и сестром, ухваћена је од четничке заседе и одведена у штаб бригаде. Њу је лично саслушавао командант Недељковић. Она није ништа признавала. Курјак јој је ударио 20 батина, после чега је изведена пред преки суд и суочена са мајком Софијом. Рада је рекла мајци да је нешто питају а она нема појма о чему се ради. Софија јој је одговорила да и она не разуме питања, а онима који је саслушавају нека Бог суди. На томе се завршило њихово суочење и њихов последњи сусрет, па је Курјак наставио да бије Раду док се није уморио. Командант Недељковић му је наредио да прекине

батинање и да Раду пусти да иде. Међутим, Рада није могла да хода. Тада је, опет наишао Богомир Сретеновић, курир сеоске страже, који је са Радом био у активу СКОЈ-а. Курјак му је наредио да однесе Раду. Чим се вратио из штаба Богомир је однео Раду код тетке Милице, где је већ била.

Четници су гражили и Софијиног сина Слободана.-

Предвече је упапа у Софијину кућу четничка патрола и тражила Слободана, али им је Љубомир Илић Љубак, који је чувао Софијину децу, рекао да он није код куће. После површног претреса зграда четници су отишли.

Увече се Слободан, најстарији Софијин син вратио из Шаторње у Манојловце и на прелазу преко Јасенице срео четничког команданта села који му је рекао да је Софија приведена на саслушасње у четнички штаб који се налази у кући Богдана Ђурића, али да се нада да ће све бити у реду. Када се Слободан појавио пред кућом Љубак му је рекао да бежи јер су га тражили четници. Слободан је одмах отишао према брду Орловац и у једној празној колиби, у којој је било сламе, заспао. Кад се пробуди ноћ је увелико одмакла. Вратио се у село и дошао близу куће Богдана Ђурића, где је све било мирно, па је отишао до куће Слободана Росића, партизанског симпатизера, попео се на таван његове штале и на сену заспао.

Смртна пресуда за Софију Ристић.- У недељу 19. марта 1944. године, у зору, у дворишту куће Богдана Ђурића била је постројена Качерска бригада. Из подрума су извели Лазу и пребијену и крваву Софију којој је коса за ноћ оседела. Пред стројем је председник преког суда прочитао пресуду да се Живомир Раденковић Лаза, окорели комуниста који се две године бори против Југословенске војске у отаџбини осуђује на смрт стрељањем.

Затим је прочитао другу пресуду:
„У име Његовог величанства краља Петра II, Краља

Југославије, Пресуда, Преког војног суда Качерске бригаде ЈВ удовици СОФИЈИ жена пок. Радоице РИСТИЋ, из Јарменована, општина Јарменовци, срез качерски, стара 43.године, вере источно православне, по народности Српкиња, учинила је следећа кривична дела:

1. На дан 16. јануара 1944. године, именованој је судио четнички преки суд Качерске бригаде, због прикривања и одржавања веза са комунистима који су поубијали четнике и то: наредника Живка Недељковића, поднаредника Милисава Рајичића, Рада Радовановића и друге, али због недовољних доказа суд јој је опростио смртну казну.

2. На дан 18. марта 1944. године из поузданих извора и јасних доказа ушло се у траг јатаковању са комунистима од стране СОФИЈЕ РИСТИЋ која је више од две године хранила и издржавала комунисте који су живели у непосредној близини Софијине куће у једној земуници одакле су излазили и уништавали четнике, док се они одмарају код својих кућа, као и најугледније четничке сараднике.

3. Уочи борбе са комунистима на дан 17. марта вођене у селу Босуца на положају ВИС и ВРАНОВАЦ, Софија је примила 4 комунисте борна до земунице за коју је само она знала и ту се сви снабдели потребним за борбу и одатле одвели 3 бориа комунисте те су тим појачали своју јединицу ради уништења Југословенске војске у отанбини и њихових сарадника.

На основу напред изнесеног а на основу члаа и параграфа /1,2,4,0,17/ наредбе о преким судовима /војни/ преки суд Качерске бригаде

Пресуђује

Да се оптужена Софија жена пок. Радоице Ристић из с. Манојловаца општина Јарменовци, срез Качерски,

рођена 1901, као непријатељ Краља и Отаџбине Српског народа и Југословенске војске у Отаџбини осуди на смрт стрељањем.

Пресуда је пуноважна од момента потписа свих чланова преког суда и има се одмах извршити.

Председник
Преког суда

Пеш.поручник ЈБубивоје Матић
Пеш.пор.Милосав М.Поповић
Пеш.п.пор. Букајловић Владимир
Наредник Вучетић Рајко
Наредник Рајић Јездимир

Преки војни суд Качарске бригаде

Стр. Пов. Број

18. марта 1944. Године

Слободне српске планине

Деловођа Марко М. Ђурђевић

„НАПОМЕНА сачињена у Војноисторијском институту Југословенске народне армије :

Сви чланови преког суда потписали су пресуду зеленим мастилом. Мрко Ђурђевић потписао се црним мастилом, жив је као пензионер у Београду, родом из Јарменоваца, суђен је као четнички активиста после рата 1946, од Окружног суда у Крагујевцу".

Као што се види у пресуди се не наводи да је Софија преком суду било шта признала о сарадњи са партизанима, и поред толико добијених батина.

Софија је мирно саслушала пресуду, као да се није односила на њу.

Лаза је на коленима и са склопљеним рукама преклињао команданта Недељковића да му поштеди живот. Заклињао

се да ће бити добар четник, подсећао је и да им је све рекао и много помогао. Кад је видео да му преклињање не помаже, почео је да псује четнике. Четници који су га чували, ућуткивали су га кундацима.

Командант Недељковић је у краћем говору рекао да је осуђене стигла праведна казна, да је њихова кривица доказана и да им је суђено по закону. Затим је командовао: **"На извршење!"**

Молба Богдана Ђурића.- Тада је домаћин куће Богдан Ђурић, са шајкачом у руци пришао команданту Недељковићу и замолио га да се стрељање не изврши у близини његове куће, "да му не товари нову беду на врат".

Недељковић се нервозно ударио корбачем по нози. Мало је заћутао, онда је позвао четничког команданта општине Данила и с њим се нешто договарао. Затим је позвао и председника преког суда поручника Матића и издао му наређење. Матић га је поздравио и отишао на чело групе одређене да изврши стрељање. Тада се Недељковић обратио Богдану Ђурићу.

„Не брини газда Богдане", рекао је смешећи се злурадо, „знамо ми да си ти богат и одан краљу. Али исто тако знамо да се и партизани врзмају око твоје куће, твој син са њима шурује, не верујем да то чини без твог знања. Играш ти своју игру сељачку, „помоз Бог чаршију на све четир стране". Све ми то знамо, али смо ти пустили сина без шамара, а можда му је требало ударити барем двадесет пет батина, али, ти си нама потребан, па ћемо те чувати. Знамо и то да се плашиш црвених, што је природно. Зато сам наредио команданту четника ваше општине да те чува".

„Е мој господине",- рече Богдан плачним гласом - „од тога слаба вајда. Кад ви одете они ће доћи, а ови наши четници у селу ће се увући у мишје рупе, а ја остајем сам у овом злом времену, у овој олуји са својом горком

судбином. У Бога се једино уздам". Богдан се прекрсти неколико пута. „Боже ме прости", мрмљао је.

„У Бога се уздај Богдане, он нам је утеха и једини савезник", - рече Недељковић јетко, узјаха коња и нареди Бригади покрет.

Софија је убијена поред потока Калуђерац.- Командант Рудничког батаљона Качерске бригаде, резервни поручник Милосав Поповић, коме је командант бригаде наредио да изврши смртне казне над Софијом и Лазом, за извршење стрељања одредио је чету којом је командовао бивши жандармеријски наредник Војин Никић, родом из Рудника. Са том четом су пошли и бригадни целати Ћоса и Цигарица.

Четници су спроводили Софију и Лазу уз поток Калуђерац, узводно од њене куће, на коме је Софија прала завоје и веш рањеника који су били у земуници. Колона се зауставила у шљивару недалеко од Стефановића кућа. Командир чете је један вод развио у стрелце. Лазу су привезали за шљиву. Он се опирао и четнике псовао најпогрднијим речима. Уследила је команда „Пали!". Плануло је тридесет пушака. Ћоса, који је волио да жртве гађа у главу, испалио је рафал у Лазину главу.

Софија је у том тренутку викнула: "Убице, проклети били!" и потрчала кроз воћњак према потоку Калуђерац. Четници су се за тренутак збунили. Наредник Никић је хистерично викао: "Пуцајте, мајку вам идиотску!" Он је пуцао из пиштоља у правцу Софије, али она је већ била одмакла. Један четник је у тој журби био и рањен. Тада је, из свог пушкомитраљеза, крвник Ћоса испалио рафал и погодио Софију у главу. Софија је пала поред самог потока који је жуборио. Једна рука јој је пала у бистру воду која се заруменила од Софијине крви.

Тако је, на северним обронцима планине Рудник, по узору на своје претке - ратнике, пролила своју крв и пала

за слободу, правду и мир Софија Ристић, честита и вредна Рудничанка, ваљана домаћица, добра супруга и узорна мајка петоро деце, родољубива и слободољубива, одлучна и пркосна горњојасеничка сељанка, храбра Шумадинка, којој је, као припадници српског народа слобода била изнад свега.

Надгробни споменици Софије и Радојице Ристић

Љубица Ристић од команданта четничке бригаде тражи дозволу за сахрану Софије.-По извршеном стрељању Софије и Лазе, Качерска бригада је напустила Манојловце и кренула друмом према варошици Руднику.

Љубица Ристић, Софијина рођака и сарадница, после пуцњаве схватила је да су четници убили Софију. Одмах се упутила кући Богдана Ђурића који јој је рекао да су

четници отишли према варошици Рудник. Она је пожурила за њима. Брзим ходом, скоро трчећи прошла је кроз Јарменовце и тек у Гуришевцима је стигла колону Качерске бригаде. Командант Недељковић и команданти батаљона јахали су на челу колоне. Љубица се пробила до њих. Није се обазирала на неумесна добацивања четника. Познавала је команданта Недељковића, пришла му је и ухватила за #зду његовог коња. Недељковић је био изненађен и збуњен. Зауставио је коња, стала је цела колона.

- Шта хоћеш жено?"- питао је осорно Недељковић.

- Знам да си убио Софију, реци где си је оставио, хоћемо да је сахранимо по хришћанском обичају,- казала је оштро, ожалашћена, огорчена и узбуђена Љубица.

- Нисам је ја убио, убило ју је њено јатаковање комунистима, њена издаја, убио ју је закон, нервозно је одговорио Недељковић.

- Убили сте неписмену сељанку, удовицу, мајку петоро деце, хришћанку која се молила Богу и славила светог Аранђела. Она треба да буде сахрањена у гробљу по хришћанском обичају.. Захтевам да пред овим људима кажеш где да је тражимо, и да нећете ометати њену сахрану, - одлучно је рекла Љубица.

- Иди уз поток Калуђерац, наћи ћеш је. Сахраните је, нико вас неће ометати, - рече Недељковић и ободе коња.

Неки четници су негодовали због убиства Софије Ристић.-Међу четницима Качерске бригаде о убиству Софије Ристић, мајке петоро деце и удовице, говорило се са негодовањем. Појединци су и гласно протествовали. По доласку у варошицу Рудник, сутрадан група четника једномишљеника окупила се у кафани код Јеремине. Пили су и критиковали окрутност својих старешина и њихових преких судова. Најгласнији је био водник Радисав Танасијевић. Поднапит устао је од кафанског стола да би

се боље чуо, и гласно осуђивао политику и поступке четничких старешина. У углу кафане је седео командант 1.рудничког батаљона Качерске бригаде, поручник Милосав Поповић, који је био и председник првог бригадног преког суда, и члан преког суда за Софију, а са секретаром - деловођом суда Мирком Турђевићем играо је карте. Танасијевић је све гласније изражавао своје незадовољство као да је хтео да пркоси Поповићу:

„Каква смо ми то југословенска и Краљева војска, ако жеице, мајке миогбројне деце, стрељамо. Па зар се наш Краљ нлаши жена. Коју су то Криш^евину срушиле жене. Стрељали смо оца петоро деце, главу породице. Јуче смо стрељали његову удовицу и оставили петоро деце сирочади оез игде икога. Гладна деца плачу, блеје овце у тору, ричу краве и волови у итали. Ускоро ће бити седам гробова. Сејемо гробове по земљи Србији. За две године Качерска бригада посејала је стотине гробова у којима леже наши људи, Срби. Колико смо посејали немачких гробова? Ниједан, баш ниједан. Наши официри пију, играју карте и јуре сојке, онда стрељају наше сељанке прогласивши их претходно издајницима Краља и отаџбине. То чине у име Кра.иа и отаџбине, и чекају одликовања. Борбу против правих партизана који носе пушке избегавамо. Лако је неког нрогласити ненријатељем, али треба бато, стегнути петљу и пронаћи правог ненријатеља. Ето, бра!Ю како се ми боримо за Крал,а и отаџбину, како ми ратујемо!”

Танасијевић је викао, да га је слушала цела кафана. Командант батаљона Поповић у почетку није обраћао пажњу на Танасијевића. У бригади се причало да он има блиске везе са крчмарицом Јеремином. Тек кад је схватио да Танасијевић на њега циља, скочио је и зграбио га за груди, ошамарио га неколико пута и наредио другим четницима да га вежу и затворе у подрум среске зграде

која је коришћена као затвор. Поповић је тражио да се Танасијевић изведе пред преки суд, али командант бригаде то није дозволио. Танасијевић је имао чин резервног наредника, командовао је водом и уживао велики углед међу четницима, па се Недељковић бојао да би његово кажњавање још више уздрмало дисциплину, морал и борбену спремност бригаде. Зато је наредио да се Таиасијевић одмах пусти из затвора и да поднесе пријаву против Поповића.

Танасијевић је написао тужбу и на крају навео: "Нећу више да будем четник и шаљем команданту бригаде оружје и униформу".

Син Слободан је први пронашао убијену мајку,- Софијиног сина Слободана пробудио је рафал четничког пушкомитраљеза који је однео у смрт и његовог другог родитеља. Он то тада није знао. Продужио је да спава. Сањао је мајку. Када се пробудио и сишао у двориште Слободана Росића, срела га је Росићева жена. Плакала је. Одједном му је све постало јасно. Појурио је кући. Успут је срео Драгољуба Росића. И он је плакао. Рекао му је да су му четници убили мајку негде под планином. Одмах је кренуо уз поток Калуђерац и нашао убијену мајку, чију је руку умивао брз и бистар Калуђерац. Мајку је препознао по рукама, по одећи и опанцима, а лице јој је било унакажено од бројних куршума који су је погодили у главу и груди. Узео је мајчину руку и држао је у својим рукама, седећи поред мајке. Сећао се да је мајка много пута у том потоку прала породично рубље певајући омиљену песму: „Гором језде кићени сватови..." У њему је купала децу за време летњих жега, а кад би пао мрак и сама би се купала у виру над којим се наднела жалосна, пунолисна врба. Био је то само њен вир. Осећао се као у бунилу, причињавало му се да то није јава већ сновиђење. Сличан приказ је сањао на штали Слободана Росића,

Ускоро је стигла и Љубица Ристић са Љубинком Ђурић. Дошла су и тројица Стефановића. Направили су носила од младих брестових стабала, на њих положили Софију и однели је кући.

Двориште се пунило народом. Жене су кукале. Предњачила је Љубица Ристић. Она је расплетене косе нарицала тако гласно да је то одјекивало долином Јасенице. Проклињала је четнике што убише самохрану мајку петоро деце. Називала их је разним погрдним именима. Софију су комшинке окупале, обукле је у оно што је имала најновине и положили у сандук који је направио столар Драгослав Гавриловић. Софија је по обичају, преноћила последњу ноћ у свом дому.

Сахрана Софије Ристић.- Сутрадан, у понедељак 20. марта 1944. године, у Софијином дворишту окупали су се безмало сви житељи Манојловаца. Свирепо убиство Софије, добре мајке петоро деце, скромне и радне домаћице, коју су сви волели и поштовали, изазвало је револт у селу.

Слободан, који је већ био ушао у двадесету годину, после погибије родитеља био је домаћин куће, па је организовао активности које су наметали погребни обичаји. На сахрану је дошао и Радојичин зет Јован Ђоковац са женом Ружом, Радојичином сестром и Софијиним заовом. Долазак Ђоковца, четничког четовође из Шаторње, оставио је на Слободана мучан угасак. Намеравао је да га отера, али су га комшије одвратиле. Ђоковац је обећао Слободану да ће се заузети за Софију код четничких главешина, али је она убијена. Међутим, није утврђено али се претпоставља да је залагање Ђоковца допринело да деца буду поштеђена и све се завршило батињањем Раде.

Као и за Радојичину сахрану, из Јарменовца је дошао свештеник Раде Димић са својим ђаконом. - После три

месеца на истом месту два опела обезглавише кућу, сатрше породицу, шта ће бити са овим пилићима, шапутао је поп пре почетка опела, док је сркутао врућу ракију и освртао се да га не чује четовођа Ђоковац. - „Не плаши се попе“, довикнула му је гласно Љубица Ристић, „онај који је убио Софију дозволио је да је сахранимо по хришћанском обичају. Зато опевај онако како служба божија предвиђа, не прескачи ништа и не гутај речи“. Софијина мајка је седела крај одра и тихо нарицала, преклињући убице своје кћери. Крај ње су се били окупили најмлађи унучићи Ђорђе, ЈТена и Милорад Микица.

Погребна поворка је кренула преко Јасенице на гробље Јасиковац под Орловцем. Зауостављала се на раскрсницама. Поп Раде је читао молитве.

Љубица Ристић и Радојка Савић су кукале и нарицале све до гробља преклињући „семе и племе злих убица“. Софију су сахранили поред мужа Радојице. Живели су заједно двадесет једну годину, а смрт Радојичина их је раставила само за три месец. Сада су опет били заједно

Пре закивања поклопца и спуштања у раку, Софијина мајка и деца Слободан и Рада целивали су јој скрштене руке на грудима, док су окупљени мушкарци плакали а жене кукале. Када је поп Раде бацио бусен земље на ковчег у раци и изговорио последње речи, „од земље си створена и у њу идеш“, Софијина ћерка Рада опростила се од мајке:

„Збогом, мајчице наша мученице, отргоше те од нас злотвори, омадосмо сами да патимо и тугујемо. Никад те нећемо заборавити, ни тебе ни тату. Памтићемо вашу бригу за нас, вашу доброту, поносимо се вашом добротом, пажњом и храброшћу, наставићемо ваше дело. Почивајте у миру и достојанству“.

У Радиним очима није било сузе, из њих је зрачила одлучност.

Народ се разишао са гробља. Међи гробовима оца и мајке остали су само Рада и Слободан. После дужег ћутања Рада је проговорила:

„Слободане брате, ја се кући не враћам. Одлазим у партизане. Желим да са пушком у руци у име свих нас деце, тате и маме, наставим борбу и довршим започето дело, за које су они дапи животе. Ти мораш да останеш, да се стараш о ово троје нејаких“.

Слободан се замислио, поћутао па је рекао:

„Можда би било боље да ја кренем у партизане, старији сам, а и ратовање је више мушки посао, ти би могла да се стараш о деци“.

„Молим те да се не споримо око тога, - узврати Рада, - са децом не бих умела да се снађем, а то што сам женско неће ми сметати да се борим, нећу бити једина партизанка“.

Слободан је загрлио и пољубио сестру. - Пођимо, договорићемо се, рекао је.

Дракулић је наргијски кажњен због Софијине погибије.- После страдања Софије Окружни комитет КПЈ за округ крагујевачки позвао је на одговорност Милана Дракулића Стојана, партијског радника задуженог за рањенике. Оштро је критикован што после погибије Радојице није прекинуо сваку сарадњу са Софијом и што Софију после хапшења од четника у јануару није послао код родитеља у Маслошево. Дракулић се правдао да је сарадњу скоро привео крају, а сматрао је да је четници као удовицу и мајку петоро деце неће убити. Његова објашњења нису прихваћена и он је кажњен партијском казном пред искључење из КПЈ.

Деца наставила путем родитеља.

Деца Радојице и Софије Ристић, пресељена су и стављена под четничку контролу. - Рада и Слободан су

отишли до куће Љубомира Илића Љубака, где су се налазила остала деца. Тамо их је сачекао четнички командант села Миливоје Ћурић са два пратиоца и саопштио им одлуку команданта Качерске бригаде потпоручника Недељковића да им је одређен боравак у кући Љубе Ристића у којој дуго нико није становао. Слободану и Ради је рекао да четници очигледно желе да сву децу држе на оку и да им онемогуће даље контакте са партизанима. Контролу је било лакше остварити у кући Љубе Ристића која се налазила уз сам друм Топола - Рудник, којом су се кретали Немци, недићевци, љотићевци и равногорски четници, а кретале су се и патроле општинске четничке страже.

Слободан и Рада су се нашли у тешкој ситуацији. Многима у селу, па и четовођи Ћурићу, било је познато да су њих двоје интезивно сарађивали са партизанима, а сада треба да буду под четничком контролом.

Стара кућа Љубе Ристића, која им је одређена за пребивалиште, била је запуштена, прашњава и пуна паучине. Слободан и Рада су са осталом децом прионули на посао и очистили су кућу тако да су стара храстова брвна заблистала својим првобитним сјајем. Донели су од своје куће постелину, посуђе и прехранбене намирнице. Тако је започео нов живот петоро деце без родитеља. Рада се трудила да замени мајку а Слободан оца. Рада је кувала и прала а млађа сестра Милена - Лена јој је у свему помагала. Слободан је одлазио кући да храни стоку, у чему су му помагали тетка Милица и комшија Љубомир Илић Љубак.

Четничке патроле су првих дана чешће долазиле. Обично су дуже остајали под прозором, а вођа патроле је улазио и бројао децу. Четовођа Миливоје Ћурић их је често посећивао и храбрио. Тако су живели све до августа 1944. године. Софијина ћерка Милена је већ била напунила

шеснаест година. Овладала је кућним пословима и могла је сама да се стара о млађој браћи. Четничка контрола је престала.

Рада је отишла у партизане и ступила у Другу шумадијску бригаду НОВЈ, када је видел да је Лена може заменити.

Слободан је наставно сарадњу са партизанима.- Под изговором да одлази кући да би хранио стоку, састајао се са Дракулићем и по његовим налозима извршавао разне задатке.

Ослобођење

Борба за слободу се наставља.-Убиство Радојице а затим погибија и Софије, због њиховог великог доприноса Народноослободилачкој борби, био је ненадокнадив губитак за Народноослободилачки покрет у Манојловцима и Шумадији. Али борба за слободу се настављала. Већ у мају 1944.године у Даросави је формирана Друга шумадијска бригада и борба против окупатора и њихових помача се распламсавала.

Како је већ наведено, када је видела да млађа сестра Лена може да је замени, а четничка контрола је нешто ослабила, Радмили Ради Ристић пружила се прилика да настави борбу за слободу за које су животе дали и њени родитељи и у току лета ступила је у Другу шумадијску бригаду НОВ Србије, која је у септембру, одлуком Врховног штаба НОВЈ, преименована у 21.српску бригаду. Дана 18.септембра формирана је и Прва космајска бригада која је такође преименована у 22.српску бригаду.

Ослобођење Аранђеловца.-Крајем августа 1944, 1 .пролетерски корпус (1. и б.дивизија) и 12.ударни корпус (16 и 3б.војвођанска дивизија) почеле да ослобађају западну Србије. Из ширег рејона Александровца и Бруса за Шумадију кренула је 6. септембра Оперативна група

дивизија (5. крајишка, 17. и 21. српска дивизија). Водећи тешке борбе са немачким снагама 7. и 8. септембра група је у рејону Маглића форсирала Ибар, и савлађујући отпор непријатеља преко Ивањице, Ариља и Гуче, избиле у долину западне Мораве од Ужица до Овчар Бање. Дана 15. септембра дивизије су форсирале реку и 17. септембра 17. дивизија је ослободила Горњи Милановца, 21. дивизија је 18. септембра ослободила Варошицу Рудник, док је 5. крајишка дивизија у садејству са 2. шумадијском бригадом у дводневним борбама са немачким, квислиншким и четничким снагама 20. септембра ослободила Аранђеловац. У међувремену су 1. и 12. корпус ослободили, Ваљево, Љиг, Лајковац, Лазаревац, Крупањ и друга места у западној Србији. Наредбом Врховног штаба од свих ових дивизија формирана је Гармијска група Народноослободилачке војске Југославије, у чији су састав убрзо ушле и неке друге дивизије.

Од 24. до 30. септембра јаке немачке снаге уз подршку четника покушавале су да овладају Аранђеловцем али је упорна одбрана варошице од стране 5. дивизије одбила све те нападе.

Прва крајишка бригада је ноћу 4/5. октобра извршила напад на Тополу у којој се налазио један немачки батаљон и једна четничка јединица. Иначе тих дана су се четничке јединице из Шумадије повлачиле у југозападну Србију. У снажном нападу бригада је ушла у варошицу, а непријатељ се повукао на Оплепац. Бригада је држала у блокади непријатеља на Опленцу све до 3. часа 6. октобра када је из Крагујевца је наишла немачка моторизована колона 117. ловачке дивизије, која се кретала према Београду, због чега се бригада повукла из варошице. Заплењено је 2. минобацача, 10. гтушача и доста опреме. Бригада је имала 2. мртва и 12. рањених од тога 6. теже.

Око подне 6.октобра један батаљон 1.крајишке бригаде ушао је у празну Тополу, али се од Крагујевца према Београду кретала нова немачка моторизована колона 117 ловачке дивизије. Батаљон је сачекао Немце, али се после краће борбе повукао из варошице. Заплењен је топ „пито“ и 10 пушака.

Нов напад на Тополу увече 9.октобра извела је Крајишка бригада. Упоран немачки отпор није скршила а имала је 10 рањеника. Пред зору је продужила за Наталинце, а 10. бригада је остала да блокира Немце у варошици.

Десета крајишка бригада је ноћу 10/1 Октобра је у тешкој борби са Немцима, заузела Оплепац и део Тополе. Напад је настављен и по дану 11.октобра, али се непријатељ огорчено бранио. Тога дана из Младеновца према Тополи кренуо немачки противтенковски одред „Шмуцлер“. Њега је код Белосаваца дочекала 13.пролетерске бригаде 1.пролетерске дивизије. После оштре борбе одред се пробио у Тополу. Из Крагујевца Немци су 11.октобра послали делове 117 ловачке дивизије у помоћ својим снагама у Тополи, али су их јединице 17.дивизије НОВЈ у у пределу Чумића и Светиње нападе и приморале да се врате у Крагујевац.

Савезничка Црвена армија у Србији.-Ноћу 27/28.септембра 1944.године 57. армија 3.украјинског фронта савезничке Црвене армије Савеза совјетских социјалистичких република (СССР-а), која је, потискујући немачке трупе, преко Румуније стигла у Бугарску, под борбом са немачким трупама, прешла је бугарско-југословенску границу и ступила на тло Југославије. После ослобођења Неготина 30.септембра, Зајечара 8.октобра и других места, у садејству са дивизијама 14.корпуса НОВЈ, неке јединице 57.армије стигле су на десну обалу Велику Мораву у рејону Свилајнца и Доњих ливадица.

Да иде са својом јединицом на Београд, командант 3.украјинског фронта маршал Совјетског савеза Фјодор Иванович Толбухин је 9. октобра 1944.године наредио Владимиру Ивановичу Жданову команданту 4.гардијског механизованог корпуса. Војни савет 3.украјинског фронта Црвене армије је 11.октобра одлучио да 4.гардијски мреханизовани корпус следеће ноћи пређе Велику Мораву и да 12.октобра продужи за Београд.

Пре форсирања Велике Мораве 4.гардијски механизовани корпус, састава: 3б.гардијска тенковска бригада, 13,14. и 15. гардијска механизована бригада са јединицама ојачања имао је 17.022 човека, 160 тенкова, 21 самоходно артиљеријско оруђе, 31.оклопни аутомобили, 366 топова и минобацача, 674 митраљеза, 15.710 пушака и аутомата, 49 мотоцикла, 1038 аутомобила и 130 радио-станица.

Једанаестог октобра по подне 4.гардијски механизовани корпус је отпочео пребацивање преко Велике Мораве у рејону Доње Ливадице. Средњи тенкови, аутомобили и артиљерија пребацивани су преко постојећег гвозденог моста 30 тона носивости, кога непријатељ није успео да сруши. Тешка самоходна артиљеријска оруђа,превозена су на понтонима. Прошавши кроз борбени поредак предњих делова 68. корпуса, који су се налазили на левој обали Мораве, јединице 4.гардијског механизованог корпуса кренули су у наступање према Београду.

Јединице корпуса су нападале у два правца. Главни удар се наносио основним снагама, правцем Велика Плана - Топола - Младеновац - Београд. Правцем помоћног удра преко Смедерева наступала је 15. гардијска механизована бригада са ојачањима.

Ослобођење Тополе.-Главне снаге 4.гардијског механизованог корпуса (3б.гардијска тенковска и 14 и 13.гардијска механизована бригада) 12.октобра пре подне

састале су се у Наталинцима десетак км источно од Тополе с јединицама 4.бригаде 21 .дивизије НОВЈ.

Укрцавши на тенкове један батаљон те бригаде, 3б.гардијска тенковска бригада, потискујући осигуравајуће делове непријатеља, ускоро је избила пред Тополу, коју су већ нападале Ш.бригада 5. и 2.бригада 17.дивизије. .

Кратак али снажан ватрени налет неколико артиљеријских дивизиона, који се завршио плотуном „каћуша“, ућуткао је непријатељске топове и минобацаче. Одмах иза тога, не дајући непријатељу времена да се среди, тенкови су продрли у Тополу, у коју су са супротне стране, ушли борци 10 и 2.бригаде. Потучени непријатељ у нареду се повукао из Тополе остављајући тешко наоружање и другу опрему.

Пошто су скршиле немачки отпор у Тополи око 15 часова, све јединице које су у томе учествовале кренуле су према Младеновцу.

Код села Белосавци, Немци су из самоходних оруђа 88 мм отворили јаку ватру на челне јединице 3б.гардијске тенковске бригаде. Не прекидајући кретање, и поред претрпљених губитака, бригада је после оштре борбе присилила непријатеља да остави топове и другу ратну опрему и да се повуче према Младеновцу.

Касно увече 12.октобра 3б.гардијска тенковска бригада и јединице 5.крајишке и 1 .пролетерске бригаде ослободиле су Младеновац и наставиле наступни марш према Београду.

НЕКИ СУ ВИНОВНИЦИ КАЖЊЕНИ

Због убиства Софије, осуђен је командант Качерске бригаде потпоручник Милован Недељковић,- по ослобођењу 1945, од Окружног суда у Чачку, на смрг стрељањем. Када му је прочитана пресуда он се заплакао како ће му троје деце остати сирочићи. Тада му је

поротник суда Даринка Петровић Дадача из Јарменоваца казала да су у Горњој Јасеници због његових злочина многа деца остала сирочад, деца Радојице и Софије Ристић и без оба родитеља, о чему није бринуо, када су те невине жртве убијане од стране четника Качерске бригаде по његовом наређењу.

Осуђен је Војин Никнћ, командир чеге која је убила Софију Ристић, на смрт стрељањем, по ослобођењу од стране Окружног суда у Чачку.

Ликвидиран је и Милосав Николић Ћоса, вођа четничке црне тројке, који је 1941.године био у партизанима па их напустио и ступио у четнике, један од убица Радојице и Софије Ристић, као одметник у околини Јарменоваца 1946.године.

Софија Ристић, народни херој Југославије, -

Софија се држала херојски.- „...Софија Ристић, другарица Радојичина, стара 40 година, убијена је марта 1944”,- писао је Милан Дракулић Стојан ОК КПЈ за округ крагујевачки_ „разлог је болница. Издао је партизан који се лечио у овој болници. Софија се одлично држала, херојски. Пре убиства три пута је хапшена и тучена. Никад ништа није признала ни једне речи. Пре него што је убијена издржала је 140 батина. Сва крвава, али опет ни речи. Жена херој. Заслужила је највеће признање. Остало 5 деце која су се морала иселити из куће по наређењу четника...”

Милан Дракулић Стојан је у Манојловцима, по ослобођењу организовао састанак сеоског народноослободилачког одбора на коме је потекао предлог да се Софија Ристић прогласи за народног хероја. Дракулћ је предложио да се и Радојици Ристићу додели орден народног хероја. Одборници су се сложили, али тај предлог није прошао на вишим нивоима.

Указом Председника Федеративне Народне Републике Југославије, маршала Јосипа Броза Тита од 19.октобра 1953.године Софија Ристић је проглашена за Народног хероја Југославије.

Дечји вртић „Софија Ристић“ у Тополи

НОВА ВЛАСТ УКЛАЊА ТРАГОВЕ НОБ-е

У Тополи нема више Музеја НОБ-е, девастиране су бисте народних хероја и нема више улице Народног хероја Софије Ристић. -Лево од улаза у Оплепац, у лепом амбијенту 27.децембра 1975.године у Музеју НОБ-е отворена је стална поставка са темом:"Топола у Народноослободилачкој борби".Већи део магеријала задње собе био је посвећен је женама опленачког краја које су страдале у НОБ-и. Фотографије двадесетак жена Шумадије биле су изложене на посебном панелу а централно место

заузимају су ликови народних хероја Даринке Радовић и Софије Ристић. У једној од витрина чували су се њихови оригинални предмети, углавном ручни радови и санитарски материјал из партизанске болнице која се налазила у земунци недалеко од куће Софије Ристић. После 2000 године, доласком нове власти Музеј НОБ-е је укинут, поставка: Топола у Народноослободилачкој борби уклоњена а експонати негде склоњени, Општински одбор СУБНОР-а не зна где се налазе, да не кажемо да су нетрагом нестали.

Испред зграде бившег музеја НОБ-е налази се, од белог венчачког мермера, камени букет од четири бисте - мраморне главе четири народна хероја: Милана Благојевића, Даринке Радовић, Милића Радовановића и Софије Ристић, дело вајара Милије Глишића - израђене у скулпторском поступку који је особеност претколумбовских култура на тлу Мексика, што овде добија и посебно значење: ову земљу која рађа хероје натопила је крв хероја. Сада су све бисте девастиране, - разбијени су носеви и уши на бистама - мраморним главама свих народних хероја.

Општинска власт је променила и називе улица са именима народних хероја, па је тако и Софија Ристић остала без улице у Тополи. По казивању писцу ових редова Милорада Ристића, сина Софије Ристић та одлука је донета само са једним гласом више и то одборника Социјалистичке партије Србије.

Даринка Радовић и Софија Ристић, народни хероји, по други пут су убијене, - размишљао сам после седнице Општинске комисије за давање назива улицама у Тополи када су промењени називи улица које су носиле њихова имена, за коју промену нисам гласао- рекао је господин Миладин Гавриловић Управник Задужбине Краља Петра Првог на Опленцу, када је 15.априла 2010.године у

његовом кабинету, примио писца ових редова и Мићу Манојловића из Тополе.

Софија Ристић, знаменита личност

Миодраг Лазич Лаза, Председник општинског одбора Савеза бораца НОР-а у Тополи, рекао је писцу ових редова да је ова претшколска установа у надлежности Републике Србије, и да, вероватно, због тога општинска власт у Тополи није могла да јој промени назив.

На кући Радојнице и Софије Ристић, постављена је спомен плоча, са пригодним текстом о њиховој сарадњи са партизанима.

Деца Радојнице и Софије Ристић, - поносна на своје родитеље, створили су своје породице и разгранали их по Србији, и широм света.

Била је уверена да чини добро дело.- У својој књизи „Софија горњојасеничка мајка храброст“ у „Напоменама аутора, Миливоје Станковић је написао:

„Софија Ристић, народни херој Југославије, својим радом у НОП-у и мученичком смрћу, доказала је храброст, постојаност, снагу воље и упорност. Њој није додељено звање народног хероја због подвига на бојном пољу, јер се никада није користила оружјем. Пушке је видела изблиза онда када су јој биле уперене у њене груди да би јој прекинули животу четрдесет трећој години.

Рођена у истом селу у којем је рођена мајка Вожда Карађорђа Марица и Вождова супруга Јелена, била је побожна, добра мајка и супруга. Јутром и вечери се молила Богу Хвалећи га што јој је подарио добар сан, или што је успешно провела дан, што јој је сачувао децу од земљских зала. Била је неписмена сељанка, али бистра и разборита, патријархално васпитана, волела је људе, ником се није замерила. Радна и весела, увек насмејана, радила је певајући. Родила је шесторо деце и

то лако, чувајући овце, у бразди, окопавајући кукуруз. Однегавала их је петоро, једно је „узео Бог себи, он зна иапа чини, хвала му за ових петоро“, говорила је.

*За ослободилачки покрет се определила без икаквих идеолошких припрема и убеђивања. Слагала се са својим мужем, ценила га, волела и поштовала. Сами су умели да определе где имеје место **Ј** том тешком времену.*

Поред бројне ситне деце, Софија је неуморно радила за партизане. Обављајући свој свакодневни кућевни посао, кувала је и поснремала, прихватала и испраћала партизанске старешине и курире, неговала рањенике, обезбеђивала им храну, прала завоје. Радила је то са вољом и без страха, дубоко уверена да чини добро дело. Није је обесхрабрила смрт мужа. Била јеупорна, храбра и одлучна и издржала је кад је партизанима Шумадије било најтеже. Софија није радила сама. Њен муж Радојица предано је радио на истом послу, заједно са најстаријим сином и старијом ћерком.

Кућа Радојице и Софије Ристић не би могла тако дуго да се неометано користи као партизанска база да огромна већина Манојловчана није била привржена партизанском покрету и помала га. Посебно је била значајна помоћ Радојичиних и Софијиних комшија: Росића, Стефановића, Ђурића, Гавриловића и других. Без претеривања се може рећи да је цело село Манојловци било партизанска база".

Како је дошло до овог рада?

Тек сам се прошле 2009.године, детаљније упознао са судбином Софије Ристић и њеног мужа Радојице. Зато сам одлучио да одем у Манојловце и да се поклоним њиховим гробовима. То ми је омогућио њихов син Милорад који живи у Тополи и који ме је његовим колима, када сам

стигао Тополу, одвезао у Манојловце на гробље где су они сахрањени, на чему сам му веома захвалан.

Због тога што је знаменита личност Софије Ристић за Манојловце, Шумадију и Србију, светло лице без тамног напицја,

углавном према књизи Миливоја Станковића: "Софија Ристић Горњојасеничка мајка храброст",

и књигама: Зборник народних хероја Југославије, "Друга Шумадијска - 21 српска бригади" Исидора Ђуковића, „Први шумадијском НОП одред" Миливоја Станковића,, "Преглед историје НОБ у Шумадији" Милована Мике Милосављевића, „Топола Карађорђев град и Оплепац" Милета Недељковића, „:Топола и Оплепац" групе аутора, „Операције за ослобођење Србије", Петра Вишњића, „Пета крајишка дивизија", Милутина Мораче, „Милић на челу шумадијских скојеваца" Миливоја Станковића, „Београдска операција", колектив совјетских и југословенских аутора и сећања Милисава Павла Ђурића, рањеника са Репишта,

приредио сам овај текст.

Драгослав Б. Димитријевић Бели

Оштећене бисте народних хероја : Милана Благојевића,
Даринке Радовић, Милић Радовановића и Софије
Ристић у Тополи

Садржај

3. Уводна напомена

4. Др Мирољубу Васићу, историчару

5. Уместо предговора

10. Софија и Радојица Ристић

10. Шумадинка из Маслошева

11. Шумадинац из Манојловаца Радојица Ристић

13. Угледна породица

13. Радојица опозиционар

14. Априлски рат и окупација

14. Радојица Ристић у априлском рату

14. Немци су заузели Тополу 1. Априла

15. Окупација, окупатор и његови сарадници

16. КПЈ организује борбу против окупатора

16. Први шумадијски народноослободилачки партизански одред

17. Радојица и Софија Ристић у

народноослободилачком покрету

17. Кућа Радојице и Софије Ристић, - привремено седиште Главног штаба НО партизанских одреда Србије и Штаба Првог шумадијског НО Партизанског одреда и пункт за везу између окружних комитета КПЈ Крагујевац и Чачак.

19. Земунице - „Болнице“ на Репишту

22. Потрага за лекарима и лековима

23. Нови рањеници

23. Проширење старе земунце

24. Радојица је постао кандидат за члана КПЈ

- 24. За лакше рањенике направљене су у шуми колиба и земуница
- 24. Набавка лекова у Тополи
- 25. Исхрана рањеника
- 26. Народноослободилачкиодбор
- 27. Устанак се ширио
- 29. Лекари Мира Врабич и Виктор Колин
- 31. Болничар Димитрије Младеновић Младен
- 31. Нова земуница - „Болница" и нови рањеници
- 31. Огроман допринос Радојице и Софије Ристић у збрињавању и лечењу рањеника
- 32. Милан Дракулић Стојан
- 33. Одлазак Раде Ристић у партизане
- 34. Даринка Петровић дадача
- 38. Излечени рањеници су отишли у Бригаду
- 40. Милисав Ђурић Павле, лечен као тешки рањеник у „Болници" на Репишту

43.Црни терор равногорских четника

- 45. Ноћ крвавих кама у Тополи
- 46. Варошицу Страгаре упалили су Калабићеви четници
- 49. Страдање Мире Симић Даре
- 50. Средином октобра 1943, четници су у Манојловцима ухапсили нсве чланове НОО Међу њима и Радојицу Ристића

51 .Радојицу Ристића подмукло су убили равногорски четници

- 54. Радојица је убијен пред општином у Јарменовцима
- 57.Сахрана Радојице Ристића

60.Јуначка смрт Софије Ристић

- 60. Софију саслушавао четнички преки суд
- 61 .ОК КПЈ Крагујевац наредио прекид сарадње са Софијом Ристић
- 61.Софију издао партизан лечен у „болници" на Репишту

- 62. Софија поново пред четничким преким судом
- 64. Четници су ухватили и батинали Софијину ћерку Раду
- 65. Четници су тражили и Софијиног сина Слободана
- 65. Смртна пресуда за Софију Ристић
- 68. Молба Богдана Ћурића
- 69. Софија је убијена поред потока Калуђерац
- 70. Љубица Ристић од команданта качерске бригаде тражи дозволу за сахрану Софије
- 71. Неки четници су негодовали због убиства Софије
- 73. Син Слободан је први пронашао убијену мајку
- 74. Сахрана Софије Ристић
- 76. Дракулић је партијски кажњен због Софијине погибије

76. Деца настављају путем родитеља

- 76. Деца Радојице и Софије Ристић пресељена и стављена под четничку контролу
- 78. Рада је коначно отишла у партизане
- 78. Слободан је наставио сарадњу са партизанима

78. Ослобођење

- 78. Борба за слободу се наставља
- 78. Ослобођење Аранђеловца
- 80. Савезничка Црвена армија у Југославији
- 81. Ослобођење Тополе

82. Неки су виновници кажњени

- 82. Због убиства Софије Ристић осуђен је командант Качњрске бригаде
- 83. Осуђен је Војин Никић, командир чете која је убила Софију Ристић
- 83. Ликвидиран је као одметник и Милосав Николић Ћоса, вођа црне тројке због убиства Радојице и Софије Ристић

83. Софија Ристић народни херој

- 83. Софија се држала херојски

84. Нова власт уклања трагове

Народноослободилачке борбе

84. У тополи нема више Музеја НОБ-е, девастиране су бисте народних хероја и нема више улице НХ Софије Ристић

85. Народни хероји Даринка Радовић и Софија Ристић, поново су убиј^не

86. Софија Ристић зиаменита личност

86. На кући Радојице и СофијеРистић постављена је спомен плоча

86. Деца Радојице и Софије Ристић

86. Била је уверена да чини добро дело

87. Како је дошло до овог рада?

Симболика слике на корицама књиге

Црно-бела слика шуме подсећа

*на прошло време

*на шумовит предео којим су се често кретали партизани

и у коме су живели, примали партизане и збрињавали њихове рањенике, јунаци ове књиге

*на партизанску песму:

*По шумама и горама
наше земље поносне
иду чете партизана,
Славу борбе проносе!*

*Нека знаде душман клети
Да ће код нас сломит' врат,
Прије ћемо ми умријети
Него своје земље дат'!*

*Казнићемо издајце,
Ослободит народ свој,
Казаћемо цјелом свјету
Да се бије љути бој!*

*Црне хорде нас не плаше,
Кре херојска у нас ври,
Ми не дамо земље наше
Да је газе фашисти!*

Симболика црвене боје

- Симболизује проливену крв за слободу
- Истиче народну хероину
- Означава партизанску петокраку

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

329.15:929 Ристић С.
94(497.1)" 1941/1945"
329.15:929 Ристић Р.

Димитријевић, Драгослав Б., 1933

Софија Ристић, народни херој и Радојица
Ристић из Манојловца под Рудником /
[Драгослав Б. Димитријевић - Бели]. - Београд
Д. Димитријевић, 2010 (Београд : Ведес). - 88
Стр.; 24 см : илустр.

„Поводом стодесетогодишњице рођења Софије
Ристић (1900 -2010)" --> на насл. Стр. -
Податак о аутору преузет из колофона. -Тираж
300. - Стр. 5-8 : Уместо предговора / Мирољуб
Васић

18ВК 978-94055-0-2

а) Ристић, Софија (1900 -1944) б) Ристић,
Радојица (1902-1943)
с) Народноослободилачка борба 1941-1945
СОВ188. 8КГО 179140108

Софија и Радојица Ристић из села Манојловци код Тополе, неуморни земљорадници и добри родитељи петоро деце, били у уважавани и срећни. Волели су рад, своје земљаке, своју поноситу Шумадију, надали се још бољој будућности. Када су Јахачи апокалипсе у пролеће 1941, дојездили и у њихов завичај, кад у нашли сараднике и помагаче у Недићу, Љотићу, Кости Пећанцу и Дражи Михаиловићу, они су стали на страну Народноослободилачког покрета, помагали га колико су могли и умели, ризикујући своје животе, против зла за слободу, за људскост. То их је стајало живота и даривало им вечност.

Др Мирољуб Васић